

Maja Milčinski • MALI SLOVAR AZIJSKIH FILOZOFIJ

Maja Milčinski

*Mali slovar
azijskih filozofij*

Ljubljana 2003

Maja Milčinski **Mali slovar azijskih filozofij**

© 2003 Maja Milčinski

Uredil Vojislav Likar
Oprema in oblikovanje Milojka Žalik Huzjan

Izdajatelj Filozofski inštitut ZRC SAZU
Za izdajatelja Rado Riha

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar

Tisk Present d. o. o., Ljubljana

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

1(5)(038)

MILČINSKI, Maja

Mali slovar azijskih filozofij / Maja Milčinski. - Ljubljana :
Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003

ISBN 961-6358-83-9

124949760

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnika avtorskih pravic.

Kazalo

Predgovor	7
ZGRADBA SLOVARJA	9
PISAVA, TRANSLITERACIJA IN IZGOVARJAVA .	10
I. Pisava kitajskih imen in izgovarjava	10
II. Transliteracija in navodila za izgovarjavo posebnih znakov za sanskrt	10
SLOVARSKI VIRI	12
DRUGI VIRI IN LITERATURA V SLOVENŠČINI	14
Krajšave in znaki	16
SLOVAR	17

Predgovor

Mali slovar azijskih filozofij je namenjen ne samo študentom in strokovni javnosti, ampak najširšemu krogu tistih, ki jih zanima idejni svet Azije. Vodilo pri njegovem nastanku so bila poglobitna klasična dela indijske, kitajske in tibetanske filozofije in religije, ki so v zadnjih desetletjih vzbudila zanimanje tudi pri nas. Z novimi prevodi teh del v slovenščino se je pokazala tudi potreba po terminološkem poenotenju in razlagi ključnih pojmov.

Kot se bo v prihodnje širilo naše filozofsko obzorje z novimi prevodi iz indijske, kitajske in tibetanske filozofije in iz tradicij, ki tu še niso zajete, tako se bo bogatilo tudi besedišče slovarja; morda utegne celo prerasti v leksikon, ki bo vključeval tudi daljša vsebinska gesla.

Slovar je začel nastajati že pred osmimi leti na pobudo Vojislava Likarja, da se v načrt priprave slovenskega filozofskega slovarja vključi tudi izrazje iz neevropskih filozofskih tradicij kot enakovreden del svetovne filozofske dediščine. Pričujoči slovar je bil tako izdelan kot del raziskovalnega projekta »Slovenska filozofska terminologija II« v okviru Filozofskega inštituta ZRC SAZU. Projekt je financiralo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije.

V zadnjem letu so pri delu sodelovali: pri geslih iz indijske filozofije prof. Vlasta Pacheiner-Klander, dr. Borut Škodlar, Peter Pehani in Mojca Zajec; pri geslih iz kitajske filozofije Helena Motoh in pri geslih iz tibetanske filozofije lama Shenphen. Vsem se za njihove predloge in pomoč iskreno zahvaljujem.

Maja Milčinski

Ljubljana, maj 2003

ZGRADBA SLOVARJA

Slovar vsebuje večinoma izrazje in imena iz kitajske in indijske filozofske tradicije, v manjši meri pa tudi iz tibetanske. Kitajska imena in termini so v slovarju zapisana v pinjinu. Za lažje branje in pomoč pri izgovarjavi je dodana ustrezna *Preglednica abecednega zapisa kitajskih pismenk in ustrezajoče izgovarjave v slovenščini v primerih, ko se razlikujejo med seboj*.

Izrazi, vzeti iz sanskrta, so originalno zapisani v pisavi devanāgarī. Ta pisava, ki se še vedno uporablja za zapis modernih indijskih jezikov hindi in marāthi, pozna 14 samoglasnikov, 33 soglasnikov in še nekaj posebnih znakov. Pri prepisu v latinico (t. i. transliteracija) je zato treba uvesti nekaj dodatnih simbolov. Abecedni red črk pisave devanāgarī se ne ujema z vrstnim redom iz latinice, v slovarju pa zaradi lažje uporabe sledimo slednjemu, s tem da so izrazi, ki se začnejo npr. s črko ś ali črko ṛ, razvrščeni za izrazi z začetno črko s oz. r.

Iztočnice so v slovarju tiskane krepko; v oglatih oklepajih je s kratico naveden jezikovni izvor termina (npr. skrt.), temu pa sledi slovenski prevod ali pomen. Ležeče so tiskani naslovi del ali spisov (npr. *Bhagavad Gītā*).

Pri razlagah gesel je dosledno uveljavljana distinkcija med zgodovinskim Buddhom (**Siddhārtha Gautama**) in vsemi drugimi budami (prebujenimi, tistimi ki so dosegli razsvetljenje in popolno odrešenje iz krogotoka eksistenc).

PISAVA, TRANSLITERACIJA IN IZGOVARJAVA

I. Pisava kitajskih imen in izgovarjava

PREGLEDNICA ABECEDNEGA ZAPISA KITAJSKIH PIS-
MENK IN USTREZAJOČE IZGOVARJAVE V SLOVENŠČI-
NI V PRIMERIH, KO SE RAZLIKUJEJO MED SEBOJ

1. Začetni glasovi

Pinyin izgovor:		Pinyin izgovor:	
ch	č (pridihnjeni)	x	š (mehki)
j	dž (mehki)	y	j
q	č (pridihnjeni)	z	dz
sh	š	zh	dž (nezveneči)
w	v ali u		

2. Končni glasovi

ai	aj	ie	je
ei	ej	iong	jung
ia	ja	iu	ju ali jou
ian	jen	ong	ung
iang	jang	uai	uaj
iao	jao	ui	uj ali uei

II. Transliteracija in navodila za izgovarjavo posebnih znakov za sanskrt

Tu so podani zelo približni napotki za izgovarjavo, za več
informacij glej učbenike za sanskrt.

Samoglasniki se ločijo po dolžini: dolgi samoglasniki so označeni s črto nad črko. Soglasniki se ločijo po načinu izgovarjave, predvsem legi jezika. Trdo izgovorjeni soglasniki (to dosežemo tako, da konec jezika zavihamo in ga naslonimo na trdi, sprednji del neba) so označeni s piko spodaj. Mehko izgovorjeni soglasniki (to dosežemo tako, da sredino jezika naslonimo na mehki del neba, podobno kot pri *é* ali *dj*) so označeni na različne načine. Soglasnik, ki mu sledi črka *h*, se izgovori z intenzivnejšim izdihom, ki soglasniku doda glas *h*.

Primeri:

Samoglasniki:

- ā (dolgi a, možen zapis tudi aa) kot *a* v *ali*
- ī (dolgi i, možen zapis tudi ii) kot *i* v *zima*
- ū (dolgi u, možen zapis tudi uu) kot *u* v *duda*
- ṛ (kratki ru – po drugi različici kratki ri – pri čemer je *r* izgovorjen trdo) kot *ru* v *trup* oz. kot *ri* v *tri*

Soglasniki:

- ḍ (trdo izgovorjeni d) kot *d* v *rdeč*
- ḥ (izdihnjeni h, vedno na koncu besede za samoglasnikom; k izgovarjavi se pogosto doda šibek odmev predhodnega samoglasnika, npr. -aḥ se izgovori -ah^a)
- j (mehko izgovorjeni dž, enakovreden hrvaški oz. srbski črki đ)
- jñ (gn, lahko tudi gnj)
- ṃ (nosni m, izgovorjen napol skozi nos) kot *m* v *kompot*
- ṅ (grleni n, izgovorjen vibrirajoče v grlu) kot *n* v *Ganges*
- ṇ (mehko izgovorjeni n) kot *n* v *pomaranča*
- ṅ (trdo izgovorjeni n) kot *n* v *kondor*
- ś (mehko izgovorjeni š) kot *š* v *košček*
- ṣ (trdo izgovorjeni š) kot *š* v *pošta*
- ṭ (trdo izgovorjeni t) kot *t* v *štiri*

SLOVARSKI VIRI

- Bary, Wm. Theodore de in Irene Bloom, *Sources of Chinese Tradition*, Columbia University Press, New York 1999.
- The Cambridge Dictionary of Philosophy* (ur. Robert Audi), Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Companion Encyclopaedia of Asian Philosophy* (ur. Brian Carr, Indira Mahalingam), Routledge, London in New York 2001.
- Confucianism and Ecology* (ur. M. E. Tucker in J. Berthrong), Harvard University Press, Cambridge (MA) 1998.
- Conze, Edward, *Buddhism: its essence and development*, Harper Torchbooks, New York 1975.
- Dasgupta, Surendranath, *Yoga as Philosophy and Religion*, Motilal Banarsidass, Delhi 1987.
- Fung Yu-lan, *A History of Chinese Philosophy*, Princeton University Press, Princeton 1983.
- Henderson, John B., *The Development and Decline of Chinese Cosmology*, Columbia University Press, New York 1984.
- Kasoff, Ira E., *The Thought of Chang Tsai*, Cambridge University Press, Cambridge 1984.
- Monier-Williams, Sir Monier, *A Sanskrit-English Dictionary*, Motilal Banarsidass, Delhi 1990.
- Nature in Asian Traditions of Thought* (ur. J. Baird Callicot, Roger T. Ames), State University of New York Press, Albany 1989.
- Potter, Karl H., *Presuppositions of India's Philosophies*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J. 1963.
- Radhakrishnan, Sarvepalli, *Indian Philosophy*. Oxford University Press, Delhi, 1994
- Radhakrishnan, Sarvepalli, *Eastern Religions & Western Thought*. Oxford University Press, Delhi 1995.
- Schumann, Hans Wolfgang, *Buddhism. An outline of its teaching and schools*. Rider, London 1973.

- Sharma, Chandradhar, *A Critical Survey of Indian Philosophy*, Motilal Banarsidass, Delhi 1997.
- Smart, Ninian, *Doctrine and Argument in Indian Philosophy*, George Allen and Unwin, London 1964.
- Yoga Koša. A Dictionary of Yoga Terms*, Kaivalyadhama, Lonavla 1991.

DRUGI VIRI IN LITERATURA V SLOVENŠČINI

- Aurobindo, Śri, *Integralna joga*, Slovenska matica, Ljubljana 1990.
- Aurobindo, Śri, *Slapovi luči: misli in utrinki*, Mohorjeva družba, Celje 1991.
- Aurobindo, Śri, *Človeški cikel*, Slovenska matica, Ljubljana 1980.
- Aurobindo, Śri, *Umetnost in narod*, Didakta, Radovljica 1989.
- Bhagavadgita: Gospodova pesem*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990.
- Bhagavad-Gītā kakršna je*, The Bhaktivedanta Book Trust, Ljubljana 1998.
- Dhammapada. Besede modrosti*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990.
- Klasiki daoizma: Lao Zi, Zhuang Zi, Lie Zi*, Slovenska matica, Ljubljana 1992.
- Konfucij, *Pogovori*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1988.
- Mati, *O vzgoji. Znanost življenja*, Didakta, Radovljica, 1996.
- Mishra, Rammurti S., *Filozofija in psihologija joge*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 2001.
- Pacheiner-Klander, Vlasta, *Staroindijske verzne oblike*, Literarni leksikon 46, ZRC-SAZU, Ljubljana 2001.
- Pacheiner-Klander, Vlasta, *Staroindijska poetika*, Literarni leksikon 19, ZRC-SAZU, DZS, Ljubljana 1982.
- Pečenko, Primož. *Pot pozornosti. Osnove budistične meditacije*. Domus, Ljubljana 1990.
- Ramana, Śri, *Duhovno učenje Ramane Maharshija*, Aura, Ljubljana 1999.
- Stara kitajska modrost: Mengzi, Zhongyong, Daxue*, Paralele, Ljubljana 1988.
- Svetina, Janez, *Razmišljanja o jogi*, Didakta, Radovljica 1996.
- Śrī Īsopaniṣad*, The Bhaktivedanta Book Trust, Ljubljana 1991.

- Tagore, Rabindranath: *Spevi; Sadhana: Pot k popolnosti*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994.
- Tagore, Rabindranath v Svetovni klasiki 15, Mihelač, Ljubljana 1992.
- Tagore, Rabindranath, *Religija človeka*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994.
- Taimini, I. K., *Veda o jogi*, Bele, Nazarje 1995.
- Vivekânanda, *Radža joga*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2000.
- Vivekânanda, *Karma yoga*, SOL, Ljubljana 1982.
- Vprašanja Kralja Milinde o Buddhovem nauku*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990
- Yijing - Knjiga premen*, Domus, Ljubljana 1992.
- Zgodba o Savitri*, Abram, Branik 2002.

Krajšave in znaki

gl.	glej
kit.	kitajsko, kitajski
idr.	in drugo
ipd.	in podobno
l.	leto
lat.	latinsko
mdr.	med drugim
n. št.	naše štetje
naspr.	nasprotje
npr.	na primer
ok.	okoli
posth.	posthumno
pr. n. št.	pred našim štetjem
skrt.	sanskrt, sanskrtski
stol.	stoletje
tib.	tibetansko, tibetanski
verj.	verjetno
→	Puščica zamenjuje besedo glej in vodi k geslu, ki vsebuje razlago termina.
*	Asterisk označuje, da nastopa termin v slovarju kot geslo s samostojno razlago.

SLOVAR

A

- abhāva** [skrt.]: odsotnost, neeksistenca, nebivanje.
- abheda** [skrt.]: popolna nerazličnost, istost.
- abhiniveśa** [skrt.]: nagonska navezanost na življenje in strah pred smrtjo. Ena od petih *kleś.
- abhyāsa** [skrt.]: vadba, duhovna disciplina, praksa.
- ācārya** [skrt.]: učitelj, mojster.
- ādhibhautika** [skrt.]: vse, kar izhaja iz drugih živih bitij, bodisi ljudi ali živali.
- ādhidaivika** [skrt. kozmično]: kar izhaja iz sil narave kot npr. potres, deževje, suša in podobno.
- abhidharma** [skrt. zaznavna resnica], tudi abhidhamma [pali]: sprva znanje, ki ga pridobimo z neposrednimi zaznavami, kasneje sistematičen prikaz vseh večjih konceptualnih kategorij budizma, predvsem metafizičnih.
- adhyāsa** [skrt.]: nadgradnja nečesa, kar ne obstaja, na realno podlago. Primer je vrv, za katero se nam zazdi, da je kača. Nedualistična *advaita vedānta s tem konceptom razlaga pojav sveta na Absolutu, *Brahmanu.
- ādhyātman** [skrt. pripadajoče sebstvu]: sprva spoznavanje sebstva kot del duhovne prakse, kasneje se razvije v ime za najvišje Sebstvo, *Ātman.
- ādhyātmika** [skrt.]: osebno, individualno; duhovno; nanašajoče se na Sebstvo.
- adrṣṭa** [skrt. nevid(e)no]: 1. karmični potencial, ustvarjen z dobrimi in slabimi dejanji, ki še ni prinesel sadov. Po

teoriji *karme ima vsako dejanje določene posledice, ki časovno ne sovpadajo s samim dejanjem; 2. vsako znanje, ki ni pridobljeno z zaznavanjem.

advaita [skrt. ne-dvojnost]: stanje, ki ga je mogoče pripisati le božanstvu ali Absolutnemu. Običajni zavesti nepojmljiva entiteta, saj le-ta izhaja iz dualnosti razmerja med subjektom in objektom.

advaita vedānta [skrt.]: monistična *vedantska filozofska smer, ki se ukvarja zlasti z razmerjem med *Brahmanom in *Ātmanom, ki sta zanjo identična. Temelji na filozofiji *Upaniṣad in *Brahma sūtre. Najpomembnejši predstavnik je *Śaṅkara. Cilj je znanje (*jñāna), ki presega razum. Bistvena je praksa meditacije, askeza, etičnost in nenavezanost. Temu posvečeno življenje vodi do *muktija, ko navidezna ločenost med posameznikom in univerzumom izgine. Ob tem odpadejo poistovetenja z egom, čas in prostor ne obstajata več. Posameznik se prepozna v svoji najgloblji naravi, ki je Absolut. Poistovetenje s celoto duha in telesa kot tudi obstoj sveta mnoštva vedānta pojasni s konceptom *māye.

Āgama [skrt.]: Āgame so staroindijski spisi, ki običajno obsegajo štiri tipe vednosti: jñāna ali znanje, joga, kriyā, ki se ukvarja z gradnjo in posvetitvijo templjev, ter caryā ali metode čaščenja. Āgame so avtoritativni religiozno naravnani teksti, ki so običajno osnovni teksti posameznih verskih gibanj v *hinduizmu in budizmu.

Agni [skrt.]: vedski bog ognja.

ahaṃkāra [skrt. samozavedanje]: zavest jaza, pri čemer gre za empirični, psiho-fizični jaz. Vključuje občutka »jaz« in »moje« in predstavlja eno najbolj trdovratnih ovir na poti joge, spoznanja.

ahimsā [skrt.]: nenasilje, neškodovanje. Ena petih *yam.

ājñā cakra [skrt. šesta *cakra subtilnega telesa]: naziv centra subtilne energije v energetskem telesu posamezni-

ka. V fizičnem telesu se nahaja za točko med obrvmi. Je ena najpomembnejših *caker.

ākāśa [skrt. vseprežemajoče]: negibno počelo razprostrlosti, prostor ali eter kot eden izmed petih elementov (*mahābhūta). Sijoči eter. Stanje duha, v katerem je izpraznjeno vse duševno valovanje, sijoči eter pa blesti še naprej.

akṣara [skrt. neminljivo]: najvišja resničnost, lahko pomeni tudi večni »zlog«, tj. *Om, ki je simbol najvišje resničnosti, *Brahmana.

Akṣobhya [skrt. Neminljivi]: eden petih *Dhyāni bud, običajno predstavljen v temno modri barvi.

ālambana [skrt.]: objekt (v zavesti).

alaukika [skrt.]: kar presega pojavní, fenomenalni svet.

Amitābha [skrt. Brezmejní]: tudi Amita, japonsko Amida.

Eden od najpomembnejših in najpopularnejših bud budizma *mahāyāna, eden petih *Dhyāni bud, običajno predstavljen v rdeči barvi; vladar Zahodnega raja (Sukhāvātī), ki ne pomeni nekega kraja, temveč stanje zavesti (Čista dežela); v središču čaščenja šole Čiste dežele, amidizma. Simbolizira usmiljenje in modrost ter odpira novo pot v odrešenje, ki ne vodi skozi neskončni niz vnovičnih rojstev, samo da, zlasti ob smrti uri, izrekaš Amidi v čast »Namu Amida Butsu«, torej: »Naj bo počaščen buda Amitābha«.

anāgata [skrt.]: prihodnost.

Amoghasiddhi [skrt. Vsedopolnjujoči]: eden petih *Dhyāni bud, običajno predstavljen v zeleni barvi.

anāhata cakra [skrt.]: četrta *cakra subtilnega telesa, srčni pleksus. Povezujejo jo z elementom zraka.

Ānanda [skrt. blaženost]: prava narava (svarūpa) poslednje realnosti, *Brahmana in *Ātmana, ne pa zgolj lastnost. Prava narava je opisana kot *Sat, *Cit in Ānanda. Po *advaita vedānti vsa sreča in radost izhajata iz Āt-

mana in ne iz čutnih objektov, kot jima sami zmotno pripisujemo. Je tudi naša primarna in najgloblja narava. **Ananta** [skrt. neskončno]: mitološko kačje bitje, na katerem leži *Viṣṇu, medtem ko vesolje počiva.

anātman [skrt. ne-sebstvo, ne-bistvenost], tudi anatta [pali] in wu wo [kit.]. Nauk o anātmanu je eden od osrednjih naukov budizma, ki govori o tem, da ne obstaja nikakršno Sebstvo (*Ātman), kot neka neminljiva, večna, enovita, neodvisna substanca znotraj nečesa individualno bivajočega. V *mahāyāni se ta odsotnost Sebstva (*svabhāva) označuje s śūnya (*śūnyatā).

anirvacanīya [skrt. neizrekljivo]: tisto, česar ni mogoče pojmovno dojeti, pojasniti skozi koncepte. Pomemben koncept *advaita vedānte, s katerim poskuša pojasniti naravo *māye in *avidye.

anitya [skrt. minljivost, nestanovitnost], tudi wu chang [kit.]: izraz zavesti, da nič ne traja, vse je v toku nastajanja in minevanja; značilnost *māye, katere edina stalnica je spremenljivost.

antaḥkaraṇa [skrt. notranji instrument]: po *sām̐khyi celotni duh z *buddhijem, *ahaṁkāro in *manasom.

āṇu [skrt.]: atomi in atomske sile.

anumāna [skrt.]: sklepanje.

apāna [skrt.]: sredobežna sila, ki odstranjuje odpadne snovi iz telesa; ena izmed petih *prāṇ.

aparā vidyā [skrt. empirično znanje]: 'nižje' znanje v primerjavi s parā vidyo, znanjem o *Brahmanu, Sebstvu.

aparigraha [skrt. nepremožnost, brezželjnost, nepohlepnost]: osvobojenost od želja po zbiranju in kopičenju. Ena petih *yam.

Āraṇyaka [skrt.]: deli *Ved, ki se ukvarjajo z ritualizmom kot tudi s smislom in pomenom ritualov.

arhat [skrt.]: svetnik, ki je dosegel najvišjo stopnjo *hī-

nayāne in se zaveda popolne varnosti pred onečiščenjem in strastmi.

artha [skrt. pomen, cilj, predmet, smisel, bogastvo]: eden štirih ciljev življenja v indijski filozofiji (*puruṣārtha), ki predstavlja materialno varnost, preskrbljenost, bogastvo.

ārya [skrt. plemeniti]: 1. samopoimenovanje prebivalcev Indije v **Vedah*; iz tega izveden naziv Arijec; 2. plemenito bitje; nekdo, ki je dosegel neposredno spoznanje resnične narave realnosti.

ārya satya [skrt. četvero plemenitih resnic]: temelj budističnega nauka: 1. obstaja trpljenje (*duḥkha); 2. obstaja vzrok trpljenja, ki je hlepenje; 3. trpljenje je mogoče odpraviti; 4. sredstvo za odpravo trpljenja je osmerna pot.

asamprajñāta samādhi [skrt.]: najvišji brezsemenski *samādhi (tj. brez semena dualnosti), enost individualne zavesti z *Brahmanom onstran sklicevanja na vzrok, učinek, prostor in čas. Gl. tudi: samprajñāta samādhi.

asaṅga [skrt.]: nenavezanost.

Asaṅga: indijski filozof iz 4. stol., poleg *Nāgārjune eden dveh najpomembnejših začetnikov *mahāyāna budizma v stari Indiji; imajo ga za začetnika *Cittamatre.

āsana [skrt.]: 1. različne telesne drže po *haṭha yogi; 2. telesna drža med meditacijo; 3. tretja stopnja v *Patañjalijevem sistemu joge, kjer je to telesna drža, ki je 'stabilna in udobna'; 4. sedež, blazina, na kateri učenec duhovnosti sproščeno sedi.

asmitā [skrt.]: napačno prepoznavanje *citte kot Sebstva, egoizem. Ena izmed petih *kleś.

asteya [skrt.]: odsotnost kraje, nepohlepnost. Ena petih *yam.

āstika [skrt. ortodoksno]: teksti indijske filozofije, ki priznavajo avtoriteto **Ved*.

āśrama [skrt.]: 1. življenjski stan. V hinduizmu so štirje stanovi: *brahmacarya (stan učenca, študenta), gr̥hastha (poročeno oz. družinsko življenje), vānaprastha (umik iz življenja v svetu, askeza), *sannyāsa (odpoved, meniško življenje). 2. Dom, prebivališče učitelja duhovnosti, ob katerem se zbirajo tisti, ki se od njega učijo.

āśraya [skrt.] podlaga.

ātīta [skrt.]: preteklost.

Atiša: indijski budistični učenjak iz 11. stoletja, ki je na povabilo tibetanskega vladarja s svojim prihodom v Tibet pomembno vplival na drugi veliki razcvet budizma v tej deželi.

ātma vicāra [skrt.]: raziskovanje samega sebe, samospoznavanje. Večina šol indijske filozofije povsem razlikuje Sebstvo (*Ātman, *Puruṣa) od psihofizičnega jaza.

Ātman [skrt. sebstvo; individualni vidik Absoluta]: večno, nespremenljivo in nedotakljivo jedro posameznika, ki je v monistični *vedānti identično z nespremenljivo podlago kozmosa, *Brahmanom. V *sām̐khyi Ātmanu ustreza *Puruṣa, čista zavest.

Aurobindo Ghose, Śrī (1872–1950): indijski mistik, avtor številnih del, ki se ukvarjajo z *jogo in modrostjo indijskih svetih spisov. Visoko humanistično izobrazbo je dobil v Angliji, po vrnitvi v Indijo se je politično angažiral in bil v zaporu. 1910 se je umaknil v Pondicherry, kjer je osnoval svoj *āśram, skupaj z duhovno sopotnico Miro Alfassa (»Mati«). Tam je živel, učil in pisal do smrti. Dela: *Eseji o Gīti*, *Integralna joga*, *Božansko življenje*, *Savitri* in druga.

Avalokiteśvara [skrt.; tib. Chenrezig, kit. Guanyin]: utelešenje sočutja, zavetnik Tibeta, Buddha mantre »Om Mani Padme Hum«.

āvaraṇa [skrt.]: zastirajoča sila *avidye, ki zakriva pravo naravo Brahmana.

- avatāra** [skrt. inkarnacija božanske zavesti na zemlji]: avatār se ne rodi po karmičnih zakonitostih kot običajni ljudje, temveč po svobodni odločitvi. Prihaja, zavedajoč se svojega božanskega poslanstva, da bi našel nova pota uresničenja in jih prilagodil svojemu obdobju. Ni vezan na ego in biva onkraj dualnosti.
- avidyā** [skrt. nevednost, nepravo znanje]: pojmovanje nevečnega kot večno in večnega kot nevečno; pojem iz *vedānte. Individualna avidyā ne loči med minljivim in neminljivim, med resničnim in neresničnim, kozmična avidyā pa je *māyā. V yogi najpomembnejša izmed petih *kleś.
- aviśeṣa** [skrt. neopredeljen, splošen element]: v *sāṃkhyi to vključuje *ahaṃkāro in pet *tanmāter.
- aviveka** [skrt.]: nerazločevanje med duhovnim in neduhovnim, med sebstvom in ne-jazom (zaradi nevednosti).
- avyakta** [skrt. nemanifestirana snov, temeljna sila, noumenon]: latentno, skrito, nerazodeto stanje narave.
- āyur-veda** [skrt. znanost o dolgem življenju]: staroindijski naravno-zdravilski sistem, v katerem ima poleg uporabe zdravilnih rastlin primarni pomen tudi religiozno-filozofska naravnost do vzdrževanja zdravja.

B

ba gua [kit. osem trigramov]: znamenja, ki so osnova *Knjige premen* (**Yi jing*), so sestavljena iz treh črt, ki so pretrgane (yin) ali nepretrgane (yang). Vsako tako dobljeno znamenje ima ime in vedeževalski pomen. Njihovo avtorstvo pripisujejo legendarnemu kitajskemu kralju Fu Xiju.

bāhyakaraṇa [skrt. zunanji instrument]: po **sām̐khyi* pet senzoričnih in pet motoričnih organov. Gl. tudi: indriya.

bai jia [kit.] → sto šol.

bandha [skrt. nadzor]: praksa iz **haṭha* yoge, s katero vplivamo na pretok **prāṇe* po telesu z dolgotrajnejšo kontrakcijo posameznih mišic.

bardo [tib. vmesno stanje]: v budističnih besedilih je že v 2. stol. n. št. zaslediti namige na predstavo svojskega stanja, ki povezuje smrt individua z vnovičnim rojstvom. Koncept je bil kasneje izdelan v naukih **vajrayāne* v smislu obstoja šestih vrst vmesnih stanj: bardo rojstva, bardo sanj, bardo duhovne potopitve (**dhyāna*), bardo smrtne trenutke, bardo najvišje resničnosti (*dharmatā*), bardo nastajanja.

Bardo Thoödrol Chenmo [tib.]: delo, poznano pod imenom *Tibetanska knjiga mrtvih*, točen prevod bi bil »osvoboditev preko poslušanja v Bardu«. V njem je proces umiranja, smrti in ponovnega rojstva razdeljen v troje faz ali

bardo v skladu z naukom treh Buddhovih teles (*trikāya).
Proces traja od 7 do 49 dni.

Bhagavad Gītā [skrt. *Pesem Vzvišenega*]: nekakšen evangelijski hinduizem, nastala v obdobju med 5. stol. pr. n. št. in 2. stol. n. št. Poglavlje narodnega epa **Mahābhārata*, v katerem junak Arjuna na bojnem polju razpravlja z bogom *Kṛṣṇo o človekovih notranjih bojih med dobrimi in zlimi silami, med vsakdanjim jazom in svojo višjo naravo. Kṛṣṇa predstavi Arjuni pota spoznanja (*jñāna yoga), božje ljubezni (*bhakti yoga), nesebičnega delovanja (*karma yoga), meditacije (*rāja yoga) in prepriča Arjuno, da se, čeprav je to sprva zavračal, le poda v boj s sovražniki, med katerimi je tudi veliko njegovih sorodnikov in znancev.

Bhagavan [skrt.]: Bog, Gospod, Najvišji.

bhakta [skrt.]: iskalec na poti *bhakti yoge.

bhakti [skrt.]: popolna predanost in ljubezen do Boga.

bhakti yoga [skrt.]: ena izmed poti joge, kjer se iskalec poskuša približati Absolutu s čaščenjem, ljubeznijo in predanostjo Bogu v mislih in dejanjih.

Bhāskara: Svoj znameniti komentar **Brahma sūtre* napiše okoli l. 900 n. št. Je zagovornik *bhedābhedavāde, doktrine, po kateri sta enost in mnogoterost enako realni. Primarno stanje *Brahmana je enost, razvito pa mnogoterost. Preobrazba (*pariṇāma) Brahmana je ravno tako realna kot Brahman sam. Do osvoboditve po Bhāskari vodita predvsem dve poti: pot znanja (*jñāna) in pot delovanja (*karma).

bhava [skrt.]: bitje, bivanje, bit, eksistenca.

bhedābhedavāda [skrt.]: doktrina, po kateri sta enost in mnogoterost enako realni. Pomembna zagovornika tega nauka sta *Bhāskara in *Yādavaprakāśa.

bhikṣu [skrt. berač, tib. gelong]: sprva beraški budistični menih, kasneje splošno ime za polno zapriseženega meniha.

bhūta [skrt. živo bitje, materija in njena energija] → mahābhūta.

bīja [skrt. zrno, seme, izvor]: mistična beseda ali zlog, ki je bistveni del *mantra.

bodha [skrt.]: zavedanje, spoznavanje, prebujenje.

bodhicitta [skrt. prebujeni um]: sočutno prizadevanje za razsvetljenje vseh živih bitij; ena najpomembnejših kreposti *mahāyāna budizma.

bodhisattva [skrt. bitje razsvetljenja]: v budizmu *mahāyāna bitje, ki si prizadeva s sistematičnim uvajanjem popolnosti in kreposti (*pāramitā) doseči *budstvo, vendar se odpoveduje prehodu v *nirvāṇo, vse dokler vsa čuteča bitja ne bodo odrešena. Njegovo delovanje določata na eni strani usmiljenje (*karuṇā), na drugi strani pa modrost (*prajñā).

bon: starodavna tibetanska šamanistična religiozna tradicija, ki je bila razširjena v Tibetu pred prihodom budizma.

Brahmā [skrt.]: prvi bog hindujske trojice: Brahmā, *Viṣṇu, *Śiva; kot bog velja za stvaritelja univerzuma, je pa vendar le predstava znotraj kroga *māye (*Īśvara) in ga nikakor ne gre zamenjati z *Brahmanom.

Brahma sūtra [skrt.] → *Vedānta sūtra*.

brahma vihāra [skrt. božanska obdobja; popolno stanje]: vsebina budistične meditativne vaje, ko praktikant v sebi prebuja štiri pozitivna duševna stanja in jih izžareva na vse štiri nebesne strani: neizmerno dobroto (maitrī) do vseh bitij; neizmerno sočutje (karuṇā) s trpečimi; neizmerno radost (muditā) nad odrešenjem drugih od trpljenja; neizmerno ravnodušnost (upekṣā) do prijatelja ali sovražnika. S prebujanjem teh razpoloženj lahko praktikant premaguje hudobnost, škodoželjnost, nezadovoljstvo in poželenje.

brahmacarya [skrt.]: 1. vzdržnost v mislih, besedah in de-

janjih. Ena izmed petih *yam; 2. celibat; 3. prvi izmed štirih stadijev življenja v hinduizmu, posvečen učenju in disciplini.

Brāhmaṇa [skrt.]: deli *Ved, ki pojasnjujejo *mante in podajajo napotke za izvajanje ritualov.

brāhmaṇa [skrt.]: prva, najvišja izmed štirih kast hindujske družbene ureditve; duhovniki, svetovalci, duhovni učitelji. Gl. tudi: varṇa.

Brahman [skrt.]: absolut v nedualistični *advaita vedānti. Ne moremo ga izreči, ubesediti. Je spoznaven, vendar takšno spoznanje presega razum. Je nespremenljiv, nima začetka ali konca. Presega čas, prostor in vzročnost. Je eno brez drugega. Po nedualistični vedānti se celoten univerzum zgolj navidezno pojavlja v Brahmanu; je identičen z *Ātmanom, najglobljim Sebstvom posameznika. Je večna bit vseh stvari (*Sat), popolna zavest (*Cit) in neizmerna blaženost (*Ānanda).

Buddha [skrt. prebujeni]: zgodovinski Buddha, *Siddhārtha Gautama.

buda [skrt. prebujeni]: tisti, ki je dosegel razsvetljenje in popolno odrešenje iz krogotoka eksistenc (*saṃsāra), ki vodi do popolnega razsvetljenja in s tem dokončne osvoboditve (*nirvāṇa); gradi pa na nauku o *čtetverih plemenitih resnicah, zato je premagal sleherni pohlep, še vedno doživlja prijetna in neprijetna občutja, vendar ga ta ne obvladujejo in ostaja v sebi od njih nedotaknjen; po svoji telesni smrti se po *theravādskem učenju ne rodi vnovič, po *mahāyānskem pa se kot *bodhisattva prostovoljno vrača, dokler niso osvobojena vsa čuteča bitja.

Buddha dharma [skrt. Buddhov nauk]: nauk historičnega Buddha Śākyamunija, ki gradi na uvidu lastnega razsvetljenja.

buddhi [skrt. intelekt]: najvišja duševna zmožnost razvršča-

buddhi yoga

ti čutne vtise po njihovih razlikah; psihološki vidik *mahata, kozmične inteligence.

buddhi yoga [skrt. joga modrosti]: *buddhi kot spoznavna zmožnost ni omejen zgolj na razum, ratio, ampak ga presega in je odprt intuiciji. Čeprav buddhi po *sāṃkhyi pripada *prakṛti, je njen najsubtilnejši produkt in najbližji *Puruṣi.

buddhadhatā [skrt. budina narava]: po pojmovanju v *mahāyāna budizmu resnična in večna narava vseh bitij, ki jim omogoča postati *buda; zrno razsvetljenja, ki ga posedujejo vsa čuteča bitja. Različne šole budizma si glede tega pojma niso edine.

budstvo: lastnost *bude.

C

Caitanya (1485–1533): eno največjih imen indijskega *višnuizma. Svetnik in bhakta, nekateri ga častijo kot utelešenje *Kṛṣṇe.

caitanya [skrt.]: čista, neskončna, nespremenljiva Zvest.

cakra/čakra [skrt. kolo, krog]: 1. naziv centrov subtilne energije (*prāṇa, *kuṇḍalinī) v energetskem (astralnem) telesu človeka, ki zbirajo, predelujejo in razdeljujejo energijo, ki teče skozi. Čeprav bi čakre lahko imele določene analogije v nekaterih telesnih organih (srce, solarni pletež), niso identične z njimi, temveč sodijo k drugi ravni fenomenalne resničnosti; 2. v hinduizmu krožek bogočastilcev; 3. krog rojstev in smrti.

Candrakīrti: indijski budistični učenjak *madhyamake, ki je s svojo pronicljivo kritiko dotedanjih učenj začetnik prasaṅgike, ki je temeljna filozofska šola tibetanskega budizma.

cārvāka [skrt.]: materialistična indijska filozofska šola, imenovana po ustanovitelju (okoli 600 pr. n. š.), ki išče pot do sreče in popolnosti tu in sedaj predvsem z doseganjem ugodja in užitka. Ne priznava obstoja posmrtnega življenja in Boga.

Cheng Hao (1032–1085), znan tudi kot Bo Chun, in **Cheng Yi** (1033–1107), znan tudi kot Zheng Shu: neokonfucijanska filozofa, ki razvijata koncept načela *li in veljata za začetnika osrednjega obdobja neokonfucijanske filo-

zofije. Razhajata pa se pri vprašanju samokultivacije – Cheng Hao poudarja predvsem vlogo notranjega spoznanja in intuicije, njegov brat Cheng Yi pa ekster-no pot razširjanja znanja in spoznavanja principov. Ta razlika že nakazuje kasnejšo delitev neokonfucijanstva. Cheng Yi velja za začetnika t. i. Cheng Zhu šole (ime-novane po njem in *Zhu Xiju), večinoma znane pod ime-nom šola principa *li xue; Cheng Hao pa za predhodni-ka Lu Wang šole (imenovane po *Lu Jiuyuanu in *Wang Shourenu), znane kot šola duha, *xin xue.

Cheng Yi → Cheng Hao in Cheng Yi.

Chenrezig → Avalokiteśvara.

Chun qiu [kit. *Pomladno-jesenski letopisi*] → konfucijanski klasiki.

Cit [skrt. čista, neskončna, večna Zavest]: predstavlja na-ravo neskončne in večne biti vseh stvari, *Brahmana, ki je opisan kot *Sat (realnost, obstoj), Cit (zavest), *Āna-da (blaženost). Je različna od običajnih stanj zavesti, ki so budnost, sanje, globoko spanje brez sanj, saj se ne spreminja.

citta [skrt.]: duševnost, ki vključuje podzavestne, zavestne in nadzavestne razsežnosti duha. Presega okvire poj-movanja duha v evropsko-ameriškem prostoru. Deluje na treh ravneh, skozi *manas, *ahaṃkāro in *buddhi. Manas zbira, ureja, predeluje in ocenjuje čutne vtise. Ahaṃkāra ločuje tisto, kar ji posreduje manas, na moje, jaz ter ne-moje, ne-jaz. Buddhi je najvišja instanca, ki odloča in reagira na posredovano informacijo.

cittamātra [skrt.] → yogācāra.

cittavṛtti [skrt.] → vṛtti.

Č

čtetvero plemenitih resnic → ārya satya.

D

Da xue [kit. *Veliko učenje*] → konfucijanski klasiki.

Dai Zhen (1723–1777), znan tudi kot Dai Dongyuan: filolog, filozof, matematik in astronom, osrednja osebnost gibanja gao zheng (preiskovanje na osnovi razvidnosti). Zavrača neokonfucijanski dualizem principa (li) in qi ter mu pripisuje daoistično in budistično poreklo. Princip (li) razume kot vzorec urejenosti qi. V najpomembnejšem delu *Mengzi zi yi su zheng* (Razlaga terminov v knjigi Mengzi) v skladu z Meng Zijevo teorijo o vrojeni dobroti človeške narave pojasnjuje možnost prehoda od naravnih nagibov (zi ran) do moralne nujnosti (bi ran).

daivī māyā [skrt.]: božja *māyā, preko katere se *Brahman manifestira v pojavnem svetu; razlikuje se od »nizke« *māye, ki jo – kot materijo – ljudje zamenjujejo za resničnost.

Dalai lama [mongol.-tibet. učitelj, čigar modrost je obsežna kot ocean]: od 16. stol. uveljavljen častni naziv za predstojnika tibetanskega budizma; od 17. stol. pojmovan kot inkarnacija *Avalokiteśvare. Njegov namestnik je *Panchen lama.

dao [kit. pot, nauk]: osrednji pojem *daoizma, osrednja tema **Dao de jinga*, knjižice, v kateri daje *Lao Zi dau metafizični pomen vseobsegajočega prvega načela, ki je temelj vseh pojavov, čeprav v bistvu brezimni in nepoimenljiv, neviden in neslišen, nedoumljiv; deluje spontano, nenamerno, brez vmešavanja in brez smotra (*wu

wei). Dao je razumljen kot »Mati«, iz katere se desetisoč bitij (*wan wu) poraja in kamor se spet vrača. **Dao de jing* in **Zhuang Zi* nakazujeta poti in metode, kako doseči dao. Prim. Lao Zi, 16. izrek: »Predaj se skrajni praznini, potopi se z vso gorečnostjo v tišino.«

Dao de jing [kit. *Klasik poti in kreposti*]: knjižica, ki jo tradicionalno pripisujejo modrecu *Lao Ziju, želi s približno 5000 pismenkami ustvariti vtis tistega neizrekljivega in nedoumljivega, kar naj bi bil *dao. Knjigo sestavljata dva dela, prvi se ukvarja z *daom, drugi pa z *de (v nekaterih verzijah je zaporedje obrnjeno). Poleg neizrekljivosti daa so teme *Dao de jinga* tudi razmerje med *you in *wu, vračajoča se dinamika daa, princip *wu wei idr. Poleg Biblije ena najbolj prevajanih knjig, še vedno komentirana, zlasti še po najdbi nekoliko drugačne verzije tega dela v vasi Mawangtui (Hunan, Kitajska).

dao jia [kit. daoizem, filozofski daoizem] → daoizem.

dao jiao [kit. religijski daoizem]: smer daoizma, ki se razvije iz čaščenja dvojice Huang-Lao v zgodnji dinastiji Han. Šole dao jiao se osredotočajo na doseganje nesmrtnosti oz. podaljševanje življenja, kar skušajo doseči z meditativnimi in alkimističnimi praktikami, telovadbo, dihalnimi vajami in seksualnimi tehnikami. Glede na tehnike se šole religijskega daoizma ločijo na dve usmeritvi: šolo notranjega eliksirja *nei dan in šolo zunanjega eliksirja *wai dan.

dao zang [kit. daoistični kanon]: zbirka besedil, ki pomenijo osnovo daoističnega nauka. Prva kompilacija daoističnih tekstov izvira iz 5. stol.; danes obsega kanon kar 1476 del v 5486 zvezkih, vsebuje pa poleg besedil daoističnih mislecev tudi medicinska, kemijska, astronomska in druga besedila, ki naj bi pomagala ljudem doseči nesmrtnost. Tradicionalno je kanon razdeljen v t. i. tri votline, san dong.

daoizem [kit. dao jia]: kitajska filozofska in religijska duhovna smer z osrednjo idejo o *dau, kot jo je predstavil *Lao Zi v knjžici **Dao de jing*. Daoizem stremi za mistično združitvijo z daom, ki je razumljen kot vseobsegajoča in nenastala celota in hkrati princip univerzuma. Osnovni pojmi, s katerimi se ukvarja, so *dao in *de, *you in *wu ter princip *wu wei. Že v zgodnjem obdobju dinas-tije Han se v okviru daoizma pojavijo metode iskanja nesmrtnosti in čaščenje dvojice Huang-Lao (cesarja Huang dija in pobožanstvenega *Lao Zija), iz katerega se nato razvije šola religijskega daoizma *dao jiao. V ožjem pomenu se *dao jia torej nanaša na smeri filozof-skega daoizma, ki gradijo na delih *Lao Zija, *Zhuang Zija in *Lie Zija. Temeljni teksti daoističnega nauka so zbrani v kanonu *dao zang.

daršana [skrt. videnje, gledanje]: splošno ime za ortodok-sne filozofske šole v Indiji, ki temeljijo na **Vedah*. Daršan je šest: *nyāya, *vaiśeṣika, *sāṃkhya, *yoga, *mīmāṃ-sa, *vedānta.

de [kit. krepost, moč]: delujoča sila in manifestacija (*you) *daa. Sleherni stvari inherentno načelo oz. lastnosti in zakonitosti, ki jih prejme sleherna stvar od *daa in ki stvar napravijo za to, kar je in prek česar se razodeva v fenomenalnem svetu. *Konfucij vidi v deju krepost, ki je lastna plemenitemu človeku (*junzi). Prim. 53. izrek **Dao de jing*.

deśa [skrt.]: prostor, dežela, izvor, naravni vir.

deva [skrt.]: bog, božanstvo; sijoči.

devī [skrt.]: boginja, ženski aspekt boga.

dhāraṇā [skrt.]: koncentracija, utrditev pozornosti na določen objekt ali idejo, prisotnost duha na objektu. Šesta stopnja v *Patañjalijevem sistemu joge.

dharma [skrt. 'to, kar drži skupaj'], tudi dhamma [pali]: načela, ki v hinduizmu urejajo obveznosti posamezni-

kov med seboj in do skupnosti; osnova človeške morale in etike. Tudi osrednji pojem budizma z več pomeni: 1. kozmični zakon, posebej tisti o karmično uravnavani reinkarnaciji; 2. *Buddhov nauk, ki pa da je obstajal že pred njegovim rojstvom; 3. pravila etike in norme vedenja; 4. manifestacije resničnosti, fenomenalno; 5. duhovne vsebine, objekti mišljenja, ideje, ki se odražajo v človekovi duševnosti; 6. oznaka za t. i. bivanjske faktorje, ki jih *hīnayāna pojmuje kot zidake empirične osebnosti in njenega sveta.

dharma megha [skrt.]: oblak Zavesti, Vednosti; ime enega od *samādhijev.

dharmakāya [skrt.] → trikāya.

dharmī [skrt.]: snov, ki je pogoj nečesa trajno realnega; krepost; premik duha z nižje na višjo raven zavesti.

dhyāna [skrt.]: meditacija, duhovna potopitev. Sedma stopnja v *Patañjalijevem sistemu joge. Mišljenje mora tu ugasniti, da se absolutna zavest reši vsakršnega zagrinjala.

Dhyāni bude [skrt.]: to je t. i. pet »razsvetljenih družin«, ki so izpopolnjena in prečiščena stanja elementov, čutov in čutnih zaznav. Vsa čuteča bitja vsebujejo te lastnosti v potencialni ali polno izraženi obliki. Kdor doseže *budstvo, jih doživi v njihovi popolni obliki. Teh pet bud je: *Vairocana, *Akṣobhya, *Ratnasambhava, *Amitābha in *Amoghasiddhi.

di [kit. zemlja]: protipol nebu (*tian). V *Yi jing u predstavljen s heksagramom *kun in ustreza *yinu.

Dong Zhongshu (2. stol. pr. n. št.): najpomembnejši predstavnik *šole novega besedila v zgodnji dinastiji Han. Pisnemu mnenju, ki ga predloži cesarju Wudiju, tradicionalno pripisujejo zasluge za uveljavitev konfucijanstva kot uradne doktrine cesarstva. Pri oblikovanju konfucijanstva kot državne doktrine vnese mnogo konzer-

vativnih in *legalističnih elementov, ki so očitni predvsem v pojmovanju vloge vladarja. Pod vplivom šole yin yang oblikuje kozmološki sistem, v katerem so naravni zakoni in človeška dejavnost v neposredni korelaciji, vsa dinamika pa se ciklično odvija po razčlenjenih premenah yina, yanga in petih elementov.

dorje [tib. najvišji med kamni], tudi *vajra [skrt.]: diamant, simbol neuničljive budine narave.

dr̥ṣṭa [skrt.]: spoznavalec, opazovalec, videc, subjekt; trajnost miselnega toka, prodiranje razumevanja.

dr̥śya [skrt.]: spoznano, opazovano, objekt.

duḥkha [skrt.], tudi dukkha [pali], dug ngäl [tibet.], ku [kit.]: trpljenje. Duḥkha ne pomeni samo neprijetnega občutja, temveč vse, kar je pogojeno, vse materialno in duševno, kar je podvrženo nastajanju in minevanju. Trpljenje ima tri vidike: trpljenje bolečine, trpljenje spremembe in vseprisotno trpljenje. Gl. tudi: * ārya satya.

dvaita vedānta [skrt.]: šola *vedānte, ki zagovarja dualizem. Svet in posameznik nista le navidezna učinka iluzije, kot je to v *advaita vedānti, pač pa sta samostojni in realni bitnosti, ki se nikoli ne zlijeta z Absolutom. Glavni predstavnik je *Madhva.

dveṣa [skrt.]: odpor, odbojnost do neprijetnega, sovraštvo. Ena izmed petih *kleś.

E

eka jīva vāda [skrt.]: teorija, doktrina, ki se razvije v okviru *advaita vedānte. Zagovarja tezo, da obstaja le ena sama *jīva, ki oživlja le eno samo telo. Ostala telesa niso oživljena in imajo isti status kot predmeti iz sanj ali mentalne podobe. Celoten univerzum je plod nevednosti edine obstoječe jīve.

ekāgratā [skrt.]: stanje duha v visoki zbranosti, osredotočenost, enosmerna naravnost.

F

fa [kit. zakon]: temeljni princip *legalizma, univerzalni princip pravičnosti, ki pa ne temelji na konsenzu, ampak na ukazih in zapovedih, neposredno povezanih s sistemom sankcij, ki naj služijo vzgoji ljudstva v koristne in poslušne državljane.

fa jia [kit.] → legalizem.

feng liu [kit. veter in voda]: gibanje v dinastijah Wei in Jin, ki pod vplivom daoizma prakticira zavračanje morale konfucijanskega uradništva (glede oblačil, obnašanja ipd.).

Feng Youlan (1895–1990): avtor pomembnega dela *Zgodovina kitajske filozofije*. Svoj filozofski sistem, v katerem želi oživiti Zhu Xijevo neokonfucijanstvo, utemelji na neokonfucijanski filozofiji s prviniami evropske filozofije. Po vzoru Aristotelovih štirih vzrokov postavi štiri koncepte, ki naj razložijo konkretno in posamično existenco: princip *li, materialno silo *qi, *dao, dinamično silo, ki združuje li in qi, ter veliko celoto, ki predstavlja združujoči princip bivajočih entitet. Med kulturno revolucijo je Feng nato prisiljen zanikati konfucijanske ideje, po izteku revolucije pa spet pridobi profesuro in ponovno izda *Zgodovino kitajske filozofije*.

G

gāyatrī [skrt.]: zelo sveta *mantra iz **Rg-vede*.

Gītā → *Bhagavad Gītā*.

Gelug [tib.]: ena štirih glavnih smeri tibetanskega budizma, ki jo je v 14. stol. osnoval Tsong Khapa in se je kmalu razširila ter postala vodilna struja. Njen glavni predstavnik je *Dalai lama.

geshe [tib.]: prvotni pomen je bil prevod skrt. besede *ka-lyāṇamitra*, ki pomeni 'duhovni prijatelj'. Kasneje se je pojem zasidral, posebno v *Gelug tradiciji, kot učenjak z doktoratom budističnih ved, za dosego katerega je potrebnih petnajst do dvajset let poglobljenega študija.

Gongsun Long → šola imen.

gu wen jia [kit.] → šola starega besedila.

gui [kit. duh, prikazen]: v zgodnjem obdobju kitajske misli izraz za tavajoče duhove umrlih, ki niso bili pokopani v skladu s pravilnim obredjem (naspr. *shen). V neokonfucijanstvu postane gui izraz za enega od gibalnih principov počela *qi, tj. krčenje oz. zgoščevanje.

guṇa [skrt. temeljna lastnost]: vsi objekti pojavnega sveta (*prakṛti) so preplet treh guṇ: *sattva, *rajas, *tamas. Na to vedsko intuicijo se opira in jo sistematizira *sāṃkhya.

guṇātīta [skrt.]: čista zavest, ki nadzoruje guṇe, in je onstran kozmičnih sil narave.

guru [skrt.]: duhovni učitelj, mojster.

gurvāda

gurvāda [skrt.]: doktrina, ki poudarja, da je učencu nujno potreben učitelj, guru. Pot in disciplina predanosti guruju.

H

Han Fei Zi → legalizem.

Han xue [kit. nauk dinastije Han]: preobrat v filozofiji zgodnjega obdobja dinastije Qing. Privrženci gibanja Han xue neokonfucijanskim interpretacijam klasikov iz časov dinastij Song in Ming (imenovanim Song xue) očitajo budistične in daoistične prvine ter zagovarjajo vrnitev k izvornejšim interpretacijam iz obdobja dinastije Han.

Han Yu (768–824), znan tudi kot Tui Zhi: konfucijanski mislec iz obdobja dinastije Tang, znan predvsem po svojem gorečem nasprotovanju budizmu. Zgodovino konfucijanstva razume kot niz velikih mislecev, ki so pravilno razumeli pot, mednje pa prvi uvrsti tudi Meng Zija (in mu s tem da prednost pred sodobnikom Xun Zijem).

haṭha yoga [skrt.]: joga, ki pozna različne telesne položaje (*āsana), tehnike dihanja (*prāṇāyāma) in druge tehnike (*bandha, *kriyā, *mudrā). Osnovni tekst je *Haṭha-pradīpikā*. Danes jo pogosto razlagajo kot pot do telesnega zdravja in je nasploh predstava o jogi v evropsko-ameriškem svetu. Sicer služi kot priprava na *rāja yogo in ima za cilj osvoboditev duše iz spon materialnega sveta.

heksagram: iz šestih (pretrganih yin ali nepretrganih yang) črt oz. dveh trigramov (*ba gua) sestavljeno znamenje. Štiriinšestdeset tako dobljenih heksagramov predstavlja osnovo *Yi jinga, *Knjige premen*.

hetu [skrt.]: vzrok.

hīnayāna [skrt. mali voz]: podcenjujoča oznaka budistov *mahāyāne (Velikega voza) za starejšo obliko budizma. Privrženci hīnayāne označujejo svojo smer z nazivom *theravāda (nauk najstarejšega meništvā) in svoj nauk razumejo kot prvobitno, čisto Buddhovo besedo, ki kaže – mimo filozofskih spekulacij – pot v odrešenje, osvoboditev iz *samsāre v *nirvāṇo kot najvišjim ciljem. Buddha jim pomeni zgodovinsko osebnost, ne pa kakega transcendentalnega bitja. Kot Mali voz označujejo hīnayāno, ker je njen cilj le osvoboditev njenih somišljenikov (v smislu prvotnega Buddhovega nauka), ne pa tako kot v kasnejšem Buddhovem nauku in mahāyāna budizmu, kjer gre za osvoboditev vseh bitij.

hinduizem: naziv za tradicionalne religijske in družbene strukture oz. institucije Indijcev brez islamskih, budističnih, jainističnih in sikhovskih elementov. Kot religija nima niti svojega ustanovitelja niti trdnega kanona. Številne lokalne kulte s svojimi rituali in pojmovanji vendar družijo ideje *karme, *mokše in *Ātmana. V okviru hindujske tradicije so zrasle *Vede, *Upaniṣadi, velika epa *Rāmāyaṇa*, *Mahābhārata z znamenitim spevom *Bhagavad Gītā. Sem sodijo tudi znamenita dela *Purāṇe, *Tantre, filozofski sistemi *darśane (med njimi zlasti *vedānta). Sklop hindujskih religijskih tradicij imenujejo *sanātana dharma; nanjo so v stoletjih vplivale tudi druge religije: budizem, islam, krščanstvo.

hṛdaya [skrt.]: srce, čustvena plat duha.

hua [kit. sprememba, transformacija]: proces nenehne transformacije hua po prepričanju daoistov obsega ves univerzum. Gl. tudi: daoizem, Zhuang Zi.

Huai Nan Zi: kompilacija raznovrstnih tekstov, ki je nastala v zgodnjem obdobju dinastije Han pod pokroviteljstvom Liu Ana, princa Huai Nana, po katerem je

dobila tudi ime. Znana je predvsem po razdelkih, ki se ukvarjajo s kozmologijo, vsebuje pa še astronomske, topografske in tehnološke razprave. Namen knjige naj bi bil ponuditi napotke in vodila daoističnemu vladarju.

huainanška metoda → Wang Gen.

Huang Zongxi (1610–1695), znan tudi kot Tai Zhong oz.

Huang Lizhou: filozof in zgodovinar, pomemben kompilator neokonfucijanskih tekstov (*Ming ru xue an* in *Song Yuan xue an*). Na temelju naukov svojega učitelja Liu Zongzhoua razvija monistično razumevanje *qi, ki predstavlja kompromis med stališči šole principa in šole duha.

Hui Shi → šola imen.

I

iḍā [skrt.]: eden treh najvažnejših kanalov (*nāḍī) subtilne življenjske energije (*prāṇa), ki se začneja v levi nosnici in poteka vzdolž hrbtenice. Dovaja ohlajajočo in pomirjujočo energijo. Ustrezal bi parasimpatikusu vegetativnega sistema. Njegov drugi pol je *piṅgalā.

Indra [skrt.]: *Vedski bog, znan po junaštvih; zmagovit bojevnik.

indriya [skrt. čut, čutilo]: obstajata dva tipa čutov: čuti spoznanja (jñānendriya) in čuti delovanja (karmendriya). Čuti spoznanja so oči, ušesa, nos, jezik, koža. Čuti delovanja pa so jezik kot organ govora, roke, noge, spolni organi in izločala.

Integralna joga → Aurobindo.

Īśvara [skrt.]: gospodar univerzuma. Predstava osebnega Boga. V *advaita vedānti *Brahman, povezan in zlit s pojavnim svetom, kozmično iluzijo. V *Yoga sūtrah najpopolnejši *Puruṣa, ki se nikoli ne zaplete v pojavaen obstoj in je učitelj vseh učiteljev.

J

jaḍa [skrt. inertno, nezavedno, materialno]: tudi ime za tip *samādhija, v katerem ni prisotno zavedanje. Za razliko od ostalih samādhijev ne prinaša znanja.

jagat [skrt.]: svet, univerzum.

jāgrat [skrt. budnost]: budno stanje duha; poleg sanjanja (*svapna) in globokega spanja brez sanj (*suṣupti) eno od treh stanj duha.

japa [skrt.]: Ponavljanje svetih zlogov (manter) za prečiščenje duha ali doseganje materialnih ciljev.

jāti [skrt.]: obstoj ali postaja v materialnem svetu, razred, vrsta.

jaya [skrt.]: zmaga, nadzor.

jian ai [kit. univerzalna ljubezen]: osrednji koncept *Mo Zijeve filozofije.

jījñāsu [skrt.]: iskalec znanja (*jñāna) z namero osvoboditve.

jīn wen jia [kit.] → šola novega besedila.

jīng → konfucijanski klasiki.

jīva [skrt. v telesu živeči, smrtnik]: od jīv (živeti). Utelešeno Sebstvo, ki se identificira s telesom in mišljenjem, kot ego ustvarja predstavo dualnosti in kavzalnosti, s tem pa ostaja priklenjeno na krogotok rojstev in smrti.

jīvanmukta [skrt. osvobojen že v času življenja]: osvobojen deluje skozi celoto duha in telesa, vendar se s tem ne istoveti več.

jīvan mukti [skrt.]: osvoboditev še v času življenja, utelešenja. Osvobojeni (jīvanmukta) se giblje skozi dve fazi. Prvo je stanje vyutthāne. Tu je duh povezan s Sebstvom, zaznava zunanjega sveta je mogoča, pri čemer osvobojeni ostaja v stanju nevpletene priče. Drugo je stanje *samādhija, kjer duh ni povezan s Sebstvom in zato zaznava in stik z zunanjim svetom dualnosti nista mogoča.

jīvātman [skrt.]: *Ātman, ki se manifestira kot utelešeno Sebstvo. Biva v telesu in le-tega uporablja kot orodje, vendar zavedajoč se sebe kot Ātmana.

jñāna [skrt., iz jñā (vedeti)]: 1. splošno znanje, vednost, 2. duhovna modrost in razsvetljenje; spoznanje poslednje resničnosti; transcendentalni uvid, da sta *Ātman in *Brahman eno. Intelektualna, logična pot spoznanja Boga, na videz lahka, v praksi pa zelo težka, po vzorcu *neti neti, ki izloča vse kot neresnično, kar je *māyā, tudi vse želje in predstave, dokler na koncu ne preostane kot edina resničnost le Brahman.

jñāna yoga [skrt.]: ena od štirih poglavitnih jog, tista, ki z intelektualnim spoznavanjem in razčlenjevanjem vodi do uvida o *Brahmanu kot edini nespremeljivi, neminljivi resničnosti.

Jñānakāṇḍa [skrt.]: del *Ved, ki se ukvarja z znanjem o *Brahmanu in *Ātmanu.

jñānin [skrt.]: 1. pripadnik jñāna yoge; 2. ne-dualist, zagovornik nedualistične *ādvaita filozofije; 3. nekdo, ki je dojel, *Brahman.

joga → yoga.

junzi [kit. plemenitnik] → de.

K

kadam [tib.]: šola tibetanskega budizma, ki jo je v 11. stol. ustanovil Atiša. Poudarja različne vidike ideala *boddhisattve v vsakdanjem življenju. Danes ta šola ne obstaja ločeno, vendar njena učenja cenijo in upoštevajo vse štiri današnje šole tibetanskega budizma.

kagyū [tib.]: ena štirih šol tibetanskega budizma. Temelji na učenjih o praznini in na jogijskih tehnikah. Nosilec te dediščine je Karmapa.

kaivalya [skrt.]: osvoboditev v *Patañjalijevem sistemu joge, kjer se *Puruṣa osami, loči od *prakṛtija. Dobesedno pomeni osama, osamitev in je cilj celotnega sistema joge.

kāla [skrt. čas]: preteklost, sedanost in prihodnost.

Kālī [skrt. črna boginja]: srdita soproga boga *Śiva, simbol razkroja in uničenja, čaščena zlasti v Bengaliji.

Kālacakra [skrt. kolo časa]: eden največjih obredov iniciacije v tibetanskem budizmu; ena najvišjih tanter.

kalpa [skrt.]: domala neskončno časovno razdobje, za katero imajo naslednjo prisposodbo: če vsakih sto let enkrat pogladi svilen šal kubično miljo velik skalnati blok, mine ena kalpa tedaj, ko ti dotiki v celoti odstranijo to veliko skalo.

kāma [skrt.]: v indijski filozofiji eden od štirih ciljev človeka, ki zajema uresničitev hrepenenj po čutnem ugodju, užitku.

Kang Youwei (1858–1927), znan tudi kot Guang Xia oz.

Chang Su: osrednja osebnost reformnega gibanja »stodnevne reforme«, po njegovem zatrtju prisiljen v izgnanstvo na Japonskem. V duhu *šole novega besedila v delu *Xin xue wei jing kao* (*Študija klasikov, ponarejenih v obdobju dinastije Xin*) napade verodostojnost »starega besedila« ter ga proglasi za ponaredek iz časa Wang Mangovega medvladja. Konfucija v nasprotju z uveljavljeno interpretacijo predstavi kot aktivnega političnega reformatorja in na tej osnovi začrta t. i. Konfucijevo pot, ki poteka skozi tri dobe (dobo nereda, dobo male mirnosti in dobo velike enotnosti). Podobo dobe velike enotnosti (da tong) predstavi v utopičnem delu *Da tong shu* (*Knjiga velike enotnosti*).

kāraṇa [skrt.]: instrument, vzrok.

kārikā [skrt.]: zgoščeno v verzih formulirana doktrina. Najznamenitejša je Gauḍapādova Kārikā Māṇḍūkya Upaniṣade.

karma [skrt. akcija in reakcija, sedanja usoda kot posledica preteklih dejanj in misli, rezultat akcije]: tudi ye [kit.] oz. jie mo [kit.]. Indijska filozofija govori o štirih tipih dejanj in sicer dobrih ali belih (śukla), slabih ali črnih (kṛṣṇa), mešanih (śukla kṛṣṇa) in nevtralnih, ki niso niti dobra niti slaba (aśuklākṛṣṇa). Prvi trije tipi karm obrodijo sadeže v obliki prijetnih ali neprijetnih izkušenj, pri čemer sadeži ustrezajo že storjenim dejanjem. Zadnji tip karm so dejanja, ki so storjena nesebično, v duhu odpovedi in meditacije. Takšna dejanja vodijo v osvoboditev (*mukti). Karme se nadalje delijo še v dve skupini: tiste, ki še ne prinašajo sadov (anārabdha karma) in tiste, ki že rojevajo sadove (prārabdha karma). Anārabdha karme se nadalje delijo na tiste, ki so ustvarjene v preteklih življenjih (sañcita karme) in tiste, ki so zbrane v času tekočega življenja (kriyamāṇa karme).

karma yoga [skrt.]: ena od štirih poglavitnih jog. Po njej je

moč združenje z božanstvom doseči z nesebičnim delovanjem, kot darovanje najvišji instanci, ne da bi od tega pričakovali kakršnokoli korist.

Karmakāṇḍa [skrt.]: del **Ved*, ki se ukvarja z ritualizmom in žrtvovanjem. Zanimajo ga delovanje in rezultati dejanj, ne išče pa osvoboditve.

karmāśaya [skrt.]: skladišče za *karme in *saṃskāra prejšnjih življenj v podzavestnem delu duševnosti. Pomembno je za oblikovanje osebnosti v tekočem življenju.

karuṇā [skrt. dejavno sočutje]: dejanja, ki pomagajo olajšati trpljenje drugih bitij. Poglavitna lastnost *bodhisattev in *bud, ki pa jo mora usmerjati modrost (*prajñā).

kaśāya [skrt.]: čutno uživanje, materialna omama.

kāya [skrt. telo]: telo *bude; utelešenje lastnosti razsvetljenega, ki so v različnih smereh budizma razdeljene v različne podskupine.

kevala [skrt. eno]: izraz opisuje tudi stanje, doseženo v *kaivalyi, osvoboditvi, kakor jo pojmujejo **Yoga sūtre*. Vsi zavestni in podzavestni mentalni vtisi so uničeni in *citta ne oklepa več večno svobodnega *Puruṣe.

kleśa [skrt.]: nadloga *citte, vir motenj v procesu osvobajanja duševnosti. *Patañjali v **Yoga sūtrah* našteje pet tipov kleś: *avidyā (nevednost, neznanje), *asmitā (egoizem, občutek jaza), *rāga (navazanost, strast), *dveṣa (odpor, sovraštvo), *abhiniveśa (nagon življenja kot nasprotje nagona smrti, strah pred smrtjo).

Knjiga premen → *Yi jing*.

Konfucij (6.-5. stol. pr. n. št.): Kong Zi/Kong Fu Zi (mojster Kong), pravo ime Kong Qiu, znan tudi kot Zhong Ni; [lat. Confucius]. Eden najpomembnejših kitajskih mislecev obdobja *stotih šol. Njegovi nauki so bili posthumno zbrani v delu *Lun yu* (*Pogovori*), ki spada v korpus *konfucijanskih klasikov. Osrednji pojem njegovega nauka je *ren, človečnost, temeljno načelo dobrobiti v social-

ni in osebni sferi, ki vključuje tako sledenje svoji naravi kot prizadevanje za splošno blagostanje. Aktualizacija človekovega bistva namreč nujno poteka v družbi. Doseganje te vrline pa je neizogibno povezano z drugimi vrlinami: pravilnim vedenjem v medčloveških odnosih in izvrševanjem obredov *li, pravičnostjo *yi, hrabrostjo *yong, lojalnostjo *zhong, sinovskim spoštovanjem *xiao itd. Pomemben element Konfucijevega nauka je tudi t. i. »teorija imen«, prepričanje, da obstaja pravilen način delovanja za vsako posamično mesto v medčloveških odnosih, npr. bistvo sinovstva, bistvo vladarstva, bistvo podložništva, kateremu naj bi se posameznik čimbolj približal.

konfucijanske vrline [kit. wu chang]: najpogosteje so pod tem pojmom razumljene vrline: *ren (človečnost), *li (pravilno vedenje), *yi (pravičnost), zhi (modrost) in xin (zaupanje). Mnogokrat ta spisek obsega še: *zhong (lojalnost), *xiao (sinovsko spoštovanje) idr.

konfucijanski klasiki [kit. jing]: izbor tekstov, ki so predstavljali temelj konfucijanske misli in izobrazbe. Najstarejši deli klasičnih besedil (*Knjige premen* *Yi jing, *Knjige dokumentov* Shu jing, *Knjige pesmi* Shi jing in *Pomladno-jesenskih letopisov* Chun qiu) so obstajali že v dinastiji Zhou, večji del korpusa klasičnih besedil pa je bil zaokrožen v dinastiji Han. Temeljni izbor klasičnih del obsega t. i. Pet klasikov in Štiri knjige, wu jing si shu, pri čemer pet klasikov sestavljajo *Knjiga premen*, *Knjiga pesmi*, *Knjiga dokumentov*, *Knjiga obredov* Li ji in *Pomladno-jesenski letopisi*. Štiri knjige sestavljajo filozofska dela, *Konfucijevi Pogovori (*Lun yu*), *Veliko učenje* (*Da xue), *Nauk o sredini* (*Zhong yong) in *Meng Zi. Kasneje so h kanonu Petih klasikov prišteli še dva teksta o obredju, *Zhou li* in *Yi li*, in dva komentarja k pomladno-jesenskim letopisom (Gao Gongyangovega in Shu Guliango

vega). V dinastiji Tang so temu obsegu Devetih klasikov *jiu jing* dodali še *Knjigo sinovskega spoštovanja (Xiao jing)*, Konfucijeve *Pogovore*, delo *Meng Zi* in slovar pomenov *Er ya (Nauk o sredini in Veliko učenje sta všteta kot dela Knjige obredov Li ji)*. Tako zaključeni obseg klasičnih del je znan pod imenom Trinajst klasikov (*shi san jing*).

konfucijanstvo [kit. ru jia]: šola izobražencev. Kitajska miselna smer, za njenega začetnika velja *Konfucij. Konfucijanstvo išče načine za doseganje harmonije med *trema velikimi silami – nebom, zemljo in človekom – v samokultivaciji *xiu shen, ki naj omogoči udejanjanje zasnov človeške notranje narave *xing. Etični ideal konfucijancev je pravilno in umerjeno delovanje človeka v medčloveških odnosih in v odnosih z nebom in zemljo, kar zagotavlja univerzalno harmonijo. Konfucijanstvo potem, ko je v času dinastije Qin skoraj povsem izkoreninjeno, doživi nekaj preporodov, med drugim *Dong Zhongshujevo gibanje novega besedila v dinastiji Han, *neokonfucijanstvo z začetki v dinastiji Song in *sodobno neokonfucijanstvo 20. stol.

koša [skrt. zastiralo, zastor]: tisto, kar navidezno zastira absolutno nespremenljivo Sebstvo (*Ātman), in ga tako kaže v podobi nečesa, kar ne ustreza realnosti. Navajajo pet koš: (1) annamaya koša ali fizično telo, ki ga gradi in vzdržuje hrana, (2) prāṇamaya koša ali energetsko, vitalno telo, ki ga sestavlja pet prāṇ, vitalnih sil, (3) manomaya koša zastira s pomočjo duha (*manas), (4) vijñānamaya koša ali koša intelekta (*buddhi) in (5) ānandamaya koša ali koša blaženosti. Petero koš sicer zastira Sebstvo, ki pa ob tem ostaja nespremenjeno in nedotaknjeno. *Jīva je celota Sebstva, zastrtega in s peterimi košami.

kriyā [skrt.]: 1. dejavnost; 2. tehnika iz *haṭha yoge, ki služi čiščenju telesa.

kriyā yoga [skrt.]: joga, omenjena v *Yoga sūtrah, ki po-

vzema vse bistvene elemente *Patañjalijevega sistema joge: askezo ali disciplino (*tapas), študij svetih tekstov in spoznavanje samega sebe (*svādhyāya) in izročanje Bogu, *Īśvari (Īśvara praṇidhāna). Ti trije elementi so tudi del *niyam.

kr̥ṣṇa/Kr̥ṣṇa [skrt. črn, temnomoder]: simbol neskončnosti vesoljskega prostora. Naziv je šele kasneje dobil oznako boga, popularnega junaka, Arjunovega svetovalca v **Bhagavad Gīti*.

kṣaṇa [skrt.]: trenutek.

kṣara [skrt.]: gibljev, spremenljiv.

kṣatriya [skrt.]: druga izmed štirih kast hindujske družbene ureditve; vojaki, vojaško plemstvo, kralji. Gl. tudi: varṇa.

kṣipta [skrt.]: vznemirjeno stanje duha, raztresenost.

Kubera [skrt.]: vedski bog bogastva.

kumbhaka [skrt.]: izraz iz *prāṇāyāme, ki označuje zadrževanje diha med vdihom in izdihom.

kuṇḍalinī [skrt. kača, kačja sila]: duhovna moč, ki naj bi bila speča, latentno prisotna v spodnjem delu hrbtenice vsakega človeka, po tradiciji v obliki spirale s tremi in pol zavoji. Zbujena se dvigne skozi sedem centrov (*cakker), ki jih avtorji nauka *kuṇḍalinī yoga predstavno locirajo ob hrbtenici navzgor do temena. Njeno dvigovanje odraža dvigovanje zavesti.

kuṇḍalinī yoga [skrt.], tudi *tantra yoga*: cilj te joge je prebuditi duhovno silo *kuṇḍalinī, da se dvigne do temena in tam združi z božanskim *Śivo, tako, da se oživita dotlej dremajoči lastnosti modrost in blaženost.

kun [kit. sprejemajoče]: drugi *heksagram **Yi jinga*, sestavljen iz šestih pretrganih yin črt.

kuśa [skrt.]: indijska trava, ki jo uporabljajo pri obredih.

kūṭastha [skrt.]: negibno in nespremenljivo jedro posameznika, ki ga nenehne spremembe duha in telesa ne zadevajo.

L

lakṣaṇa [skrt.]: posebne lastnosti ali značilnosti; implikacija, preneseni pomen.

lama [tib. višje stoječi]: v tibetanskem budizmu duhovni mojster, ki si je bil usvojil čisti budistični nauk in duhovno izpopolnitev. Posebno zaslužnim lamam podelijo častni naziv: Rimpoche (nadvse dragoceni). Gl. tudi: *Dalai lama, *Panchen lama.

Lao Zi (verj. 6. stol. pr. n. št.): »Stari mojster«, znan tudi kot Lao Dan ali Lao Er. Domnevno Konfucijev sodobnik je tradicionalno pojmovan kot avtor **Dao de jinga*, temeljnega dela *daoizma. Po legendi naj bi služil kot arhivar na dvoru Zhou, nato pa zaradi nasprotij zapustil deželo in se podal na zahod, kjer se za njim izgubi vsaka sled.

laukika [skrt.]: kar pripada pojavnemu, fenomenalnemu svetu.

laya [skrt. izginotje, razkroj, zatopljenost, uspavanje]: razblinjenje posamičnega v absolutnem.

legalizem [kit. fa jia]: šola zakona. Šola kitajske filozofije, ki se izoblikuje v obdobju *stotih šol. Politični realizem legalistov temelji na prepričanju o temeljni sebičnosti človeške narave, ki jo je zato le težko prevzgojiti v po moralnih načelih delujočega posmeznika. Vzgib ljudi, da ohranitev lastnih koristi postavljajo pred skupno dobro, ovira vzpostavitev državne organizacije, zato je potrebno ljudi odvracati od slabega in usmerjati k dobremu z na-

grado in kaznijo. Temeljni princip legalizma, ki nadomesti konfucijansko moralo, je zakon *fa. Za utemeljitelja šole velja Shang Yang (?–338 pr. n. š.), minister na dvoru države Qin, ki se je v svoji kasnejši kratki vladavini ravnala po legalističnih principih. Pomembni predstavniki legalistične šole so še avtor istoimenskega dela Han Fei Zi (3. stol. pr. n. št.), Shen Buhai in Shen Dao.

li [kit. korist]: osrednji koncept *Mo Zijeve filozofije.

li [kit. pravilno obnašanje, vedenje, izvajanje obredov]: udejanjanje človekovega bistva v skladu z zapovedjo njegove najgloblje narave. Ena od *konfucijanskih vrlin.

li [kit. princip]: eden osrednjih konceptov *neokonfucijanstva.

Li Ao (8.–9. stol.): kitajski filozof, mlajši sodobnik *Han Yuja, ki pod vplivom budistične dialektike izoblikuje teorijo o nasprotju med človeško notranjo naravo *xing in občutki qing. Teorija, predstavljena v njegovem najpomembnejšem delu *Fu xing shu* (*Vrnitev k notranji naravi*), je pomembno vplivala na *neokonfucijanstvo dinastij Song in Ming.

li xue [kit. šola principa]: ponekod imenovana tudi realistična šola *neokonfucijanstva. Gl. tudi: Cheng Hao in Cheng Yi, Zhu Xi.

Liang Shuming (1893–1988): eden od redkih zagovornikov tradicije (še posebno konfucijanstva) v svojem obdobju. Posveča se filozofskemu premisleku kitajske kulture. V najpomembnejšem delu *Vzhodne in zahodne civilizacije ter njihove filozofije* predstavi tri civilizacijske tipe. Zahodni tip civilizacije po Liangovem mnenju stremi k napredku, individualnemu zadoščenju in iskanju materialnih dobrin. Indijski tip civilizacije temelji na občutku resignacije in identifikacije življenja s trpljenjem, kar privede do pasivnosti, vdanosti v usodo in iskanju transcendence. Kitajska civilizacija naj bi s stremenjem k

doseganju harmonične in kooperativne družbe skozi uravnoteženost, pridobljeno s samokultivacijo, predstavlja zaželeno sredino drugih dveh civilizacijskih tipov. Filozofijo življenjske sile, ki jo razvija, pod vplivom neokonfucijanske filozofije in Bergsona razume kot filozofijo življenja. V praksi poskuša Liang doseči uresničitev projekta ruralne rekonstrukcije.

Lie Zi (verj. 5.-4. stol. pr. n. št.): kitajski daoistični filozof iz časa »vojskujočih se držav«. Lie Zi tradicionalno velja za avtorja istoimenske knjige, ki v obliki metaforičnih zgodb zagovarja prepričanje, da velja na naravne spremembe in človeške aktivnosti gledati kot na docela mehanične; niti človeški napor niti božanska usoda ne moreta spremeniti poteka stvari. V delu je znamenita predvsem zgodba o pogovoru med Meng Sun Yangom in modrim Yang Zijem o prizadevanju za nesmrtnost, dolgoživost in o (ne)smiselnosti samomora.

liṅga(m) [skrt.]: navadno kamnit steber oblike falusa. V hindujskem svetu simbol za *Śiva, ki pa – paradokсно – prvotno velja za boga-uničevalca.

Liu Zongzhou (1578–1645): znan tudi kot Qi Shan. Pomemben mislec poznega obdobja dinastije Ming in zagovornik nekaterih političnih stališč kritičnega gibanja akademije Doglin. Nasprotuje dualističnemu nazoru in razvija teorijo o enotnosti vsega bivajočega v *qi in identiteti med *li in qi, s katero pomembno vpliva na stališča svojega učenca *Huang Zongxija.

lotos [lat. posebna vrsta lokvanja]: 1. simbolni lik za centre zavesti (*cakre) v telesu; 2. ker plava na vodi in se ne premoči, je podoba nenavezanosti na materialni svet, čeprav v njem živi; 3. v ikonografiji simbolizira lepoto in svetost. V šoli Čiste dežele je simbol Buddhovega nauka.

Lotosova sutra [skrt. *Saddharmapuṇḍarīka sūtra*]: ena najpomembnejših *sūter budizma *mahāyāna in popular-

na zlasti na Kitajskem in Japonskem. *Buddha v tej sūtri zastopa stališče, da obstaja veliko načinov, kako lahko človek doseže razsvetljenje, da pa so vse te metode v bistvu eno.

Lu Jiuyuan (1139–1193), znan tudi kot Lu Xiangshan oz. Zi Jing: nasprotnik *Zhu Xijeve šole *neokonfucijanstva, velja za začetnika šole duha *xin xue. Nasprotuje Zhu Xijevi metodi iskanja principov med posamičnimi stvarmi in zastopa prepričanje, da je človekov duh/srce *xin eno z univerzumom in je torej principe potrebno spoznati v lastnem duhu. V času dinastije Ming na teh osnovah utemelji svojo misel *Wang Shouren.

Luo Qinshun (1465–1547): vodilni predstavnik šole principa *li xue (Cheng Zhu tradicije), *Wang Shourenov sodobnik in filozofski nasprotnik. V nasprotju z Wangom zagovarja pridobivanje intelektualnega vedenja s spoznavanjem zunanjega sveta. Oddalji pa se tudi od temeljne postavke šole principa, dualizma med principom *li in materialno silo qi. V delu *Kun zhi ji* (*S težavo pridobljeno vedenje*) razvija monistično razumevanje *qi kot počela vsega bivajočega. Princip (li) razume le kot ime za vzorec pravilnosti, ki ga lahko opazimo v naravnih procesih, ne pa kot izvor ali smoter te urejenosti. S stališča enotnosti qi Luo zavrne tudi neokonfucijansko doktrino o dveh naravah, povzeto po Zhang Zaiju.

M

Madhva [skrt.]: pomemben avtor *vedānte iz 13. stol. Kot zagovornik *dvaite, dualizma, je oster nasprotnik *Šaṅkarove *advaita. Po Madhvi obstajajo tri večno različne realne entitete: Bog, *jīva in svet. Bog, ki ga Madhva istoveti z *Brahmanom, je neodvisen, jīva in svet pa sta povsem odvisna od njega. Osvoboditev je milostni dar Boga, ki vedno ostaja ločen od posameznika. Individualnost se ohrani tudi v stanju osvoboditve.

Mahābhārata [skrt.]: velika pesnitev o boju potomcev Bharata (kralj in svetnik, legendarni prednik ljudstva Indije). Ep vsebuje veliko teoretičnih razglabljanj z različnimi filozofskimi stališči, med njimi znamenito poglavje **Bhagavad Gītā*.

mahābhūta [skrt. grob element]: indijska filozofija loči pet elementov: eter, zrak, ogenj, voda in zemlja.

mahat [skrt.]: kozmična inteligenca, intelekt. V *jīvi izražen kot *buddhi.

mahāvākya [skrt. veliki izrek]: mahāvākya so veliki izreki *Upaniṣad, ki govorijo o nerazličnosti *Brahmana in *Ātmana ter s tem povzemajo bistvo *vedāntske misli. Najbolj znan veliki izrek je »*tat tvam asi« (»to si ti«).

mahāyāna [skrt. veliki voz]: ob *hīnayāni znamenitejša šola budizma, ki se je razvila v 1. stol. n. št.; svoje ime je dobila po tem, ker je bila bolj odprta za laični svet in je želela vsa bitja privedi do razsvetljenja. Mahajanski

budizem vpelje tudi koncept *bodhisattve. Sčasoma se je razcepila v nekaj smeri, kot so mādhyamika, *yogācāra, *vajrayāna; v ta doktrinarni okvir pa sodijo na Kitajskem tudi chan, tiantai in šola Čiste dežele, na Japonskem pa šole kegon, tendai in amidizem.

Maitreya [skrt.]: buda prihodnosti, naslednji zgodovinski buda.

mala [skrt.]: 1. umazanija, nečistost; 2. molilna verižica s 108 kroglicami za štetje ob recitiranju *manter.

malina sattva [skrt. nečista sattva]: *sattva, pomešana z *rajasom in *tamasom.

maṇḍala [skrt. krog, lok, cikel]: 1. mistična slika *tandre; diagrami, sestavljeni iz kvadratov in krogov, simboli kozmičnih sil kot pomožni objekt pri meditaciji, zlasti v tibetanskem budizmu; 2. obsežen cikel pesmi v *Rg-vedi.

manana [skrt. refleksija, razmišljanje]: poskus pravilnega razumevanja svetih tekstov (śruti). Druga izmed stopenj učenja *advaita vedānte.

manas [skrt. umska zavest, pozornost, prvotno načelo mišljenja]: psihična instanca, ki zbira, ureja in vrednoti čutne vtise ter jih posreduje višji instanci, *buddhiju.

maṇipūra cakra [skrt.]: tretja *cakra subtilnega telesa. Fizično ji ustreza popkovno središče. Povezujejo jo z elementom ognja.

Mañjuśrī [skrt.]: utelešenje modrosti, *prajñe.

mantra [skrt. sveta beseda, verz ali zlog]: s ponavljanjem manter vstopamo v višja stanja zavesti. Običajno je to ime boga ali *avatāra, ki ustreza učenčevi osebnosti in jo le-temu podeli njegov *guru ob duhovni iniciaciji. Tudi energetsko nabit zlog ali niz zlogov, ki daje poudarek določenim kozmičnim silam in vidikom *bude, uporabljan zlasti v tibetanskem budizmu.

Mantra Saṃhitā [skrt.]: deli *Ved, ki zajemajo svete izreke ali verze (*mantra) za uporabo pri obredju.

Māra [skrt. morilec, uničevalec]: utelešenost smrti, v budizmu simbolizira strasti, ki ugonablajo ljudi in vse, kar preprečuje napredek na poti k razsvetljenju; gospodar šestega nebesa, področja človeškega pohlepa.

māyā [skrt. slepilo, iluzija]: v *hinduizmu splošno načelo filozofije *vedānta, osnova mišljenja in stvari, manifestirani sveti, *Brahmanova sila. V budizmu nenehno se spreminjajoči, nestalni pojavni svet, v nasprotju z nespremenljivim, bistvenim, absolutnim.

māyāvāda [skrt.]: nauk, ki uči, da je svet le slepilo, prikazen na večnem, nespremenljivem in edinem resničnem *Brahmanu. Najvidnejši predstavnik māyāvāde je *Śāṅkara.

Meng Zi (4.–3. stol. pr. n. št.): mojster Meng, Mencij [lat. Mencius], pravo ime Meng Ke. V obdobju vojskujočih se držav nadaljuje in dopolni Konfucijev nauk. Ukvarja se z etičnimi vprašanji, trdi, da imajo vsi ljudje vrojeno naravo, ki se nagiba k dobremu. To korenino človečnosti, »štiri začetke« *si duan, je mogoče s *xiu shen, samokultivacijo, razviti v vrline. V tem procesu človeka pred drugimi bitji narave odlikuje svobodna izbira, podvržen je torej zakonu svoje narave *xing, ne pa – kot druga bitja – zgolj zakonu usodnosti neba ming. Meng Zi vpelje tudi koncept nebeškega mandata tian ming, prepričanja, da je vladarju oblast nad ljudstvom poverjena od neba in mu jo le-to v primeru slabega vladanja (smoter vladanja je po Meng Ziju dobrobit ljudstva) lahko odvzame. Po Meng Ziju poimenovano delo, zbirka v obliki nasvetov sedmim vladarjem, predstavlja del izbora Štirih knjig si shu v okviru *konfucijanskih klasikov.

Meru [skrt.]: mitična gora, ki se legendarno dotika neba, okoli nje pa leži sedem otokov; mitična os univerzuma.

Milarepa (1052–1135) [tib. Mila, ki nosi asketski plašč]: morda najslavnejši tibetanski svetnik, ki naj bi bil ob-

vladoval uničevalne naravne sile; avtor inspirativnih pesmi iz svojih izkušenj na duhovni poti.

mīmāṃsā [skrt. razpravljanje]: ena šestih ortodoksnih indijskih filozofskih šol *darśan. Deli se na dve smeri: starejšo pūrva mīmāṃsā (navadno kar: mīmāṃsā) in mlajšo uttara mīmāṃsā (bolj znana kot: *vedānta). (Pūrva) mīmāṃsā se ukvarja v glavnem z rituali, obredjem, katerih izvajanje je v bistvu začetek iskanja spoznanja in priprava nanj; Mīmāṃsā sūtra je poskus ustvarjenja pravil in predpisov obredja, ki so sicer raztreseni po *Brāhmaṇah.

ming jia [kit.] → šola imen.

mithyā [skrt. lažno, neresnično]: kar obstaja le začasno, potem pa mine. Vse, kar ima ontološki status med *Sat (večna, neminljiva bit) in asat (absolutno neobstoječe).

mithyātva [skrt.]: lažnost, nerealnost.

mo jia [kit.] → mohizem.

Mo Zi (med 468 in 376 pr. n. št.), znan tudi kot Mo Di: *Konfucijev nasprotnik, ustanovitelj *mohistične šole; njegovi nauki so zbrani v delu Mo Zi, ki so ga uredili učenci okoli 400 pr. n. š. Mo Zi je za razliko od Konfucija vrline utemeljeval na koristnosti *li ter posledično na dobrobiti in blagostanju države. Zato je nasprotoval konfucijanskemu poudarjanju obredja *li in gojenju glasbe ter v nasprotju s Konfucijem zagovarjal vero v duhove in demone. Mo Zi vzpostavi tudi koncept univerzalne ljubezni *jian ai ter nasprotuje vojaškemu spopadom.

mohizem [kit. mo jia]: kitajska filozofska šola, katere začetnik je *Mo Zi. V obdobju vojskujočih se držav mohisti razpadejo na tri struje, pozni mohistični filozofi pa se večinoma ukvarjajo z logično argumentacijo in racionalno razlago Mo Zijevega nauka.

mokṣa [skrt. osvoboditev] → mukti.

mūḍha [skrt.]: topo, zastrto stanje duha.

mudrā [skrt. pečat, znamenje]: telesna drža ali simbolična gesta, ki pomagata pri doseganju predstavnosti osredotočenosti na božanski princip. Obstaja več natančno opisanih drž prstov in dlani – muder – primernih za različne priložnosti.

mukta [skrt. osvobojeni] → mukti.

mukti [skrt. osvoboditev]: cilj vseh ortodoksnih in neortodoksnih šol indijske filozofije, izjema so le *cārṇvāke. Koncepti osvoboditve se v različnih šolah razlikujejo, skupno pa je to, da gre za prekinitev verige dejanj in posledic dejanj ter kroga rojstev in smrti. Mukti se skoraj brez izjem navezuje na spoznanje Sebstva, permanentnega, nespremenljivega in neuničljivega jedra posameznika. *Joga osvoboditev razume kot ločitev *Puruṣe od *prakṛti, monistična *vedānta pa kot prepoznanje identičnosti *Brahmana in *Ātmana. Budizem, ki večnega in nespremenljivega Jaza ne priznava, osvoboditev razume kot *nirvāṇo, ugasnitev, utrnitev.

mūlādhāra cakra [skrt.]: prva oz. korenska *cakra, ki se nahaja na dnu hrbtenice. Povezujejo jo z elementom zemlje.

mumukṣu [skrt.]: iskalec osvoboditve.

N

nāda [skrt.]: tok zvoka, struja življenja in zavedanja, kozmični ritem, zvok, vibracija.

nāḍī [skrt. cev, posoda, žila]: energetski kanali, po katerih se po vsem organizmu pretaka subtilna življenjska sila *prāṇa.

Nāgārjuna: staroindijski budistični filozof (živel okrog l. 200), eden najpomembnejših začetnikov *mahāyāne. Osnoval je šolo mādhyaṃika in sistematiziral ter poglobil nauk Prajñāpāramitā sūtre, katerega osnova je, da vse stvari obstajajo samo prek svojega nasprotja, torej, da obstajajo le relativno, brez lastnega bistva, so prazne. Gl. tudi śūnyatā.

Nārāyaṇa [skrt.]: eden pomembnih indijskih bogov, aspekt *Viṣṇuja.

Naropa [skrt.]: indijski budistični mojster iz 11. stol., učenec *Tilope in učitelj *Milarepovega učitelja.

nei dan [kit. notranji cinober, notranji eliksir, notranja alkimija]: v jeziku daoistične šole notranjega eliksirja pomeni pojem razvoj nesmrtnne duše in treh sil, ki vzdržujejo življenje: esenca (jing), duh (*shen) in življenjska energija (*qi) brez zunanjih pripomočkov in sredstev.

nei qi [kit. notranji dih]: energija, nakopičena v notranjosti telesa, naj bi bila po daoistični predstavi prasapa kozmosa, praenergija, ki je pri nastanku sveta ustvarila nebo in zemljo. Daoist se trudi ohraniti svoj nei qi v notran-

josti telesa; uhajanje notranjega diha (sape) skozi usta skrajšuje življenje.

neodaoizem → xuan xue.

neokonfucijanstvo [kit. li xue]: šola principa. Ime za idejni prevrat, ki se je v konfucijanskem nauku zgodil v času dinastije Song. Po obdobju zatona konfucijanstva in razcveta budizma in *daoizma od padca dinastije Han do konca dinastije Tang se v obdobju dinastije Song pojavi gibanje za oživitev nauka klasičnih knjig in ponovno utrditev konfucijanske filozofije. Osnovne filozofske teme neokonfucijanstva so: notranja narava (*xing) in načelo (*li) človeka in stvari, materialna sila (*qi), *yin in yang (pasivne in aktivne kozmične sile ali elementi), *tai ji (Veliko poslednje), bit *you in ne-bit *wu, počelo *ti in funkcija *yong, problem enovitosti narave in človeka. Teme, s katerimi se Konfucij in njegovi nasledniki niso ukvarjali, tako postanejo izhodišče neokonfucijanskega preobrata, ki želi z oblikovanjem specifično konfucijanske ontologije in kozmologije odgovoriti na izzive budizma in daoizma predhodnih stoletij. Za začetnike neokonfucijanstva veljajo *Zhou Dunyi, *Shao Yong in *Zhang Zai. V ožjem pomenu termin *li xue označuje filozofijo najpomembnejšega predstavnika *Zhu Xija in njegovega predhodnika *Cheng Yija. Kot opozicija prevladujoči struji se z *Lu Jiuyuanovo filozofijo oblikuje šola duha *xin xue z najpomembnejšim predstavnikom *Wang Shourenom. Neokonfucijanstvo v različnih oblikah ostane državna doktrina in prevladujoča miselna smer vse do začetka 20. stol. Gl. tudi: sodobno neokonfucijanstvo.

neti neti [skrt. niti ... niti ...]: po Bṛhadāraṇyaka Upaniṣadi zavračanje vseh pojavov sveta kot zgolj zagrinjala *Brahmana, ki da edini biva. To je tudi smisel *advaita vedānte. Tudi metoda za dokazovanje vseobsežnosti *Brahmana.

nididhyāsana [skrt. meditacija]: zadnja izmed treh stopenj študija *advaita vedānte, ki posreduje neposreden vpogled v najglobljo naravo sveta in posameznika.

nidrā [skrt.]: spanje, ena izmed modifikacij *citte.

nirañjana [skrt.]: negibni in brezoblični princip čiste Zavesti; neomadeževano, brezmadežno.

nirguṇa [skrt.]: brez lastnosti, kvalitet, *guṇ.

nirguṇa Brahman [skrt. Brahman brez lastnosti, kvalitet]: neoseben, transcendenten vidik *Brahmana.

nirmāṇakāya [skrt.] → trikāya.

nirodha [skrt.]: ustavitev, nadzor, zbranost.

nirodha samāpatti [skrt. ugasnitev]: stanje, v katerem sta sleherna zavest in duševna dejavnost prehodno ukinjeni.

niruddha [skrt.]: absolutno čisto stanje duha.

nirvāṇa [skrt. ugasnitev], tudi wu sheng [kit.] oz. nie pan [kit.]: stanje osvoboditve ali razsvetljenja, ki ga označuje zlitje individualnega, prehodnega Jaza z *Brahmanom. Nirvāṇa osvobaja človeka trpljenja, smrti in iz karme izhajajočih ponovnih rojevanj, kot tudi vseh svetnih navezanosti; v *jogi se to stanje imenuje *samādhi.

nirvikalpa samādhi [skrt. nespremenljivi *samādhi]: najvišje transcendentalno stanje zavesti, uresničenje prej zgolj predstavnosti »jaz sem *Brahman«, po kateri ni več nobenega mišljenja, ne dualnosti, niti razmerja subjekt-objekt. V samādhiju je to stanje nedualnega združenja v eno z *Brahmanom.

niṣkāmakarma [skrt. dejanja storjena brez pričakovanja povračila]: nemotivirano, nesebično delovanje, ki posledično ne prinaša prijetnih ali neprijetnih izkušenj, ampak posameznika osvobaja.

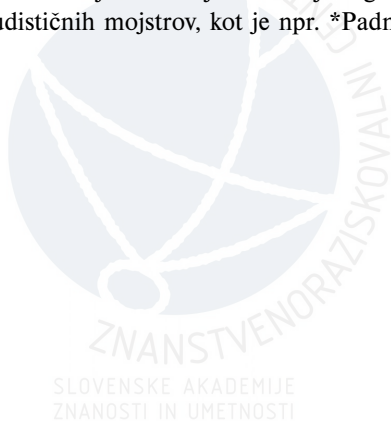
nivṛtti [skrt.]: umik navznoter, ponotranjenje, odmik od delovanja.

niyama [skrt.]: druga stopnja *Patañjalijevega sistema joge.

Skupaj s prvo stopnjo *yama pomenita etično pripravo. Niyame so: doseganje vnanje in notranje čistosti (*śauca), zadovoljstvo (*santoṣa), strogost do sebe (*tapas), preučevanje svetih spisov (*svādhyāya) in predanost božanstvu (*Īśvara praṇidhāna).

nyāya [skrt. pravilo, logika]: ena od šestih ortodoksnih indijskih filozofskih šol *darśan. Znanost logičnega dokazovanja, metoda filozofskega raziskovanja objektov in subjektov človeškega spoznavanja. Posvečena mu je Nyāya sūtra, nastala v 4.–3. stol. pr. n. št.

nyingma [tibet.]: ena štirih šol tibetanskega budizma, najstarejša izmed njih. Temelji na učenjih zgodnjih indijskih budističnih mojstrov, kot je npr. *Padmasambhava.

O

ojas [skrt.]: najvišja oblika energije, ki jo dosežemo s stalnim gojenjem čistosti in meditacije.

Om (tudi **aum**) [skrt.]: simbol hinduističnega duhovnega uvida, ki se pojavlja tudi v budizmu *vajrayāna kot mantrični zlog. Označuje prisotnost absolutnega v *māyi. Eno od imen Īšvare, simbol Absolutnega.

Om mani padme hum [skrt.]: najpomembnejša in najstarejša mantra tibetanskega budizma, ki pomeni: Om, dragulj v lokvanju.

P

Padmasambhava [skrt.]: indijski budistični mojster iz 8. stol., ki je prišel v Tibet na povabilo kralja Trisonga Detsena in je uradni začetnik budizma v Tibetu. Poznan tudi kot Guru Rimpoche.

padmāsana [skrt.]: sedenje v t. i. položaju lotosa, kjer je telo vzravnano, nogi prekrižani s podplatom ene noge tesno nad stegnom, medtem ko druga noga počiva na prvi z zasukanim stopalom in tesno ob telesu. Najprimernejša telesna drža za meditacijo, opisana v *haṭha yogi.

pāli: srednje indijski jezik, ki je izšel, kakor *sanskrt, iz arhaičnega *vedskega jezika. V njem so zapisani kanočni spisi budizma *theravāda.

paṇḍit [skrt.]: učenjak ali znanstvenik, ki intelektualno obravnava svete spise, se pa ne zanima za uresničevanje njihovih nauk.

Panchen lama [skrt.-tibet. učitelj, ki je velik učenjak]: častni naslov, ki ga je vpeljal peti *Dalai lama v 17. stol. za svojega mojstra. Poslej je veljal Dalai lama za reinkarnacijo *Avalokiteśvara; svojega učitelja pa je nadrejeno poimenoval kot reinkarnacijo Buddha *Amitābha. Panchen lama je imel poprej le to nalogo, da nastopi kot duhovni namestnik v primeru Dalai lamove smrti. Šele v 20. stol. je Panchen lama prevzel tudi politične funkcije, ki so dotlej pripadale le Dalai lami.

pāpa [skrt.]: po teoriji karme egoistična ali negativna de-

janja, ki kot svoj rezultat prinašajo neprijetne izkušnje, bolečino, trpljenje.

pāramārthika [skrt.]: absolutna realnost, realnost *Brahmana in *Ātmana.

pāramitā [skrt. tisto, kar je doseglo drugi breg]: transcendentarno; krepost, ki jo izpopolnjuje *bodhisattva. V stoletjih so definirali deset pāramit: darežljivost, nrvnost, potrpežljivost, energičnost, meditacija, modrost, pravilna metoda, zaprisega, prizadevnost desetih sil, poznavanje prave definicije vseh *dharm.

pariṇāma [skrt.]: preobrazba.

pariṇāma vāda [skrt. teorija, nauk preobrazbe]: prakṛti pariṇāma vāda, prisotna v *jogi in *sāṃkhya, uči, da je celoten univerzum preobrazba *prakṛti, prvotnega materialnega počela. Svet je realen, *Puruṣa, načelo zavesti, ob tem ostaja nespremenjen. Brahma pariṇāma vāda pa zagovarja tezo, da je celoten pojavni svet preobrazba *Brahmana.

Patañjali (okoli 2. stol. pr. n. št): domnevni avtor *Yoga sūter oz. njihov sistematični zapisovalec. Legendarno Patañjaliju pripisujejo še dve veliki deli: slovnico ter *ayur-vedski priročnik, morda pa gre za več avtorjev.

Patañjalijev sistem joge: sistem joge, opisan v *Yoga sūtrah; temelji na filozofskem sistemu *sāṃkhya; danes je splošno poznan pod nazivom *rāja yoga. Sistem joge Patañjali definira kot metodično prizadevanje za dosego popolnosti preko obvladovanja različnih elementov človeške narave, njene telesne in duševne plati. Ima naslednjih osem stopenj: *yama in *niyama (etične in moralne vaje), *āsana (telesna drža), *prāṇāyāma (dihalne vaje), *pratyāhāra (odtegnitev čutov od njihovih objektov), *dhāraṇā (koncentracija), *dhyāna (meditacija), *samādhi (nadzavestno stanje, v katerem dualnost in pojavni svet ne obstajata več).

piṅgalā [skrt.]: eden treh najvažnejših kanalov (*nāḍī), ki vodijo subtilno življenjsko silo (*prāṇa) do vseh telesnih organov; piṅgalā je poln žara in pobude in bi nekaکو ustrezal simpatikusu vegetativnega sistema. Začenja se v desni nosnici in poteka vzdolž hrbtenice, njegovo nasprotje je *iḍā.

postenje duha [kit. xin zhai]: metoda izpraznjenja duha (*xin), da bi prek praznine lahko sprejel vase svet (prim. Zhuang Zi, IV) in tako dosegel enovitost z *daom.

pradhāna [skrt.]: narava, pramaterija, iz katere sestoji univerzum.

Prajāpati [skrt.]: eno izmed imen *Brahme, boga stvarnika v indijski mitologiji.

prajñā [skrt. zavest, modrost]: razločevalna zavest kot bistvo *Ātmana. Modrost, osrednji pojem *mahāyāne, ki označuje intuitivno modrost, ki se ne posreduje pojmovno-intelektualno, temveč neposredno doživeto. Odločilni moment le-te je razumevanje in uvid v praznino (*Śūnyatā), ki je prava bit sveta. Ostvarjenje prajñe često enačijo z razsvetljenjem. *Vedānta razlikuje štiri stanja zavesti: budnost, sanjsko stanje, *prajño in *turīyo (čista, enovita zavest, neizrazljiva spokojnost).

prājñā [skrt.]: pojem iz *vedānte. *Jīva, ki se v stanju globokega spanja brez sanj istoveti z vzročnim telesom, ki ga tvori nevednost (*avidyā). Gl. tudi: śārīra.

prakṛti [skrt. narava, materija]: prasnov, iz katere sestoji univerzum. V *sāṃkhya njeno strukturo določajo tri *guṇe (*tamas, *rajas, *sattva).

prakṛtilaya [skrt.]: potopljenost, poenotenost z naravo, vsrkanost vanjo.

pralaya [skrt. uničenje, destrukcija]: funkcija, ki jo v indijski kozmologiji pripisujejo bogu *Śivi.

pramāṇa [skrt. vir pravega védenja, sredstvo vedenja]: pravo spoznavanje oz. pravo védenje. Obstaja več vrst pramān:

neposredna zaznava, sklepanje, primerjava, pričevanje razsvetljenega, spisi. Pramāṇe se v različnih filozofskih sistemih razlikujejo.

prāṇa [skrt. sapa, življenjski dah]: subtilna življenjska energija, ki preveva telo in se v bitjih najočitneje razodeva kot dih. Glede na fiziološko funkcijo, ki jo opravlja, ima več poimenovanj: prāṇa pokriva področje dihanja, *apāna izločanja, *vyāna cirkulacije, *samāna presnove in *udāna govora.

prāṇātma vāda [skrt.]: materialistična teorija indijske filozofije, ki trdi, da je prāṇa Sebstvo.

praṇava [skrt.]: tok zvoka, *Om, določljivi *Brahman.

prāṇāyāma [skrt. obvladovanje *prāṇe]: skupek vaj in tehnik, ki temeljijo predvsem na dihanju in izhajajo iz doktrine, da je z dihanjem mogoče vplivati na stanja duha. Četrta stopnja v *Patañjalijevem sistemu joge.

prārabdha karma [skrt.]: del v preteklosti zbranih učinkov storjenih dejanj, ki se je začel uresničevati z nastankom telesa in neizogibno traja, dokler se njegova sila ne izteče sama od sebe. Tudi osvoboditev utelešenega duha toka prārabdhe ne prekine, čeprav izniči vse ostale vrste *karme.

prātibhāsika [skrt.]: navidezna, lažna realnost kot npr. vrv, za katero se zdi, da je kača, ali sanjske podobe.

pratibimba vāda [skrt.]: teorija, da je *jīva le videz *Brahmana, ki je reflektiran v neznanju (avidyā).

pratyāhāra [skrt.]: odmik od neposrednih čutnih zaznav. Peta stopnja v *Patañjalijevem sistemu joge.

pratyakṣa [skrt.]: neposredna zaznava.

pravṛtti [skrt.]: delovanje, aktivnost, pozunanjenje.

pūjā [skrt.]: čaščenje, ritual, obred v hinduizmu in budizmu.

puṇya [skrt.]: po teoriji karme dobra in nesebična dejanja, ki kot svoj rezultat, sadež prinašajo prijetne izkušnje, radost, srečo.

- pūraka** [skrt.]: vdih v *prāṇāyāmi, praksi iz *haṭha yoge.
- Purāṇa** [skrt.]: stara pripovedna dela, nastala v razdobju od 6. do 16. stol., zapisana v verzih in v obliki dialoga med mojstrom in učencem. Obravnavajo predvsem mitološke vsebine.
- pūrṇa** [skrt. celota, polnost]: kar ostaja nespremenjeno ne glede na to, ali kaj odvezamo ali dodamo. Opisuje naravo *Brahmana, *Ātmana.
- pūrṇa yoga** [skrt.]: celovita, integralna, polna joga, ki zajema vse plasti posameznika.
- Puruṣa** [skrt. človek, prvobitni večni človek, najvišje bitje]: ena od resničnosti. Najvišja Zvest, zvestni noumenon. Najgloblje, neopisljivo, nespremenljivo in večno jedro posameznika. Gl. tudi: *Ātman.
- puruṣārtha** [skrt.]: življenjski cilji, prizadevanja posameznika v indijski filozofiji so štirje: *artha (varnost, bogastvo), *kāma (čutno ugodje), *dharma (etika) in *mokṣa (osvoboditev).

Q

qi [kit. eter, zrak, vitalna energija]: dinamična osnovna tvar, počelo, ki je onkraj distinkcije med materijo in energijo, med fizičnim in psihičnim. Gl. tudi: Zhang Zai.

qian [kit. ustvarjalno]: prvi *heksagram *Yi jinga, sestavljen iz šestih nepretrganih yang črt.

R

- Rādhā** [skrt.]: poosebljenje popolne ljubezni do Boga. Pastirica, ki v mitu o *Kṛṣṇi postane njegova žena.
- rāga** [skrt.]: poželenje, strast, navezanost na materialna ugodja. Ena od petih *kleš.
- rāja yoga** [skrt. kraljevska joga]: temelji na *Patañjalijevih *Yoga sūtrah. Z nenehnim opazovanjem duha ga poskuša spoznati in umiriti do te mere, da postane vidno dotlej zakrito večno in nespremenljivo jedro posameznika, *Puruša.
- rajas** [skrt.]: načelo energije in dejavnosti. *Guṇa, ki se kaže vedno negotovo, niha med visokim in nizkim, je nestanovitna. S psihološkega vidika bi ji ustrezalo stanje vznemirjenosti, pohlepa in zmedenosti.
- rākṣasa** [skrt.]: sovražno, temno in mogočno bitje.
- Rāma**: junak epa Rāmayaṇa. Inkarnacija boga *Viṣṇuja in mož Sīte.
- Rāmakṛṣṇa, Śrī** (1836–1886): veliki indijski svetnik, mistik in *vedāntin. Na temelju lastne izkušnje je učil, da vse poti in religije vodijo k istemu cilju, če človek iskreno išče. Učitelj *Vivekānande.
- Rāmānuja**: začetnik, ustanovitelj šole viśiṣṭādvaita. Priznava obstoj Boga, duše in sveta, ki so vsi realni. Bog je neodvisen, duša in svet pa sta povsem odvisna od Boga in obstajata znotraj njega. Rāmānuja je monist (*ad-

vaita), a znotraj enosti priznava obstoj množstva. Gre za kvalificiran monizem (viśiṣṭādvaita).

Rāmprasād (1718–1775): veliki bengalski svetnik in častilec *Kālī.

rasa [skrt. estetsko doživetje]: izkustvo, v katerem se subjekt in objekt zlijeta v eno. Šola rase (rasa vāda) je najpomembnejša šola estetike v Indiji. Nekateri esteti doživetje rase enačijo z doživetjem *Brahmana in ga interpretirajo kot slutnjo, preddoživetje osvoboditve.

rasasvapaṇa [skrt.]: navezanost na določene izkušnje, dogme itd.

rasāyana [skrt.]: alkimist stare Indije.

rasāyanī [skrt.]: življenjski eliksir.

Ratnasambhava [skrt. izvor dragocenega]: eden petih *Dhyāni bud, običajno predstavljen v rumeni barvi.

recaka [skrt.]: izdih v *prāṇāyāmi, praksi iz *haṭha yoge.

ren [kit. človečnost]: temeljna *konfucijanska vrlina.

rimpoche [tibet. visoko cenjeni]: cenjen in spoštovan učitelj v tibetanskem budizmu.

ru jia [kit.] → konfucijanstvo.

Rudra [skrt. divji, silovit]: *Vedsko božanstvo, pozneje strašni in uničevalni aspekt boga *Śive.

rūpa [skrt.]: oblika, lepota.

Ṛg-veda [skrt.]: najstarejša in najobsežnejša od štirih *Ved, zapisana v verzih; najstarejše pričevanje indijske literature, nastalo med 12. in 8. stol. pr. n. št., ki obsega 1028 himen z 110580 verzi. V glavnem himne za rabo velikega duhovnika ob darovanju, naslovljene na božanske sile nad naravnimi procesi in človekom.

ṛṣi [skrt.]: modrec, videc, sveti mož.

S

- sādhaka** [skrt.]: duhovni iskalec, učenec; kdor izvaja duhovne prakse z namenom doseganja osvoboditve.
- sāadhanā** [skrt.]: duhovna praksa, ki se izvaja s ciljem osvoboditve. Duhovno urjenje in prizadevanje. Neizogiben in nujen element vseh šol indijske filozofije.
- saguna** [skrt.]: z lastnostmi, kvalitetami.
- saguna Brahman** [skrt.]: osebni vidik *Brahmana, Brahman z lastnostmi, kvalitetami; ta vidik je posebej poudarjen v sistemih indijske tradicije, ki gojijo *bhakti yogo.
- sahaja** [skrt.]: naravno.
- sahasrāra cakra** [skrt.]: lotos tisočerih cvetov, sedma oz. najvišja izmed *caker. Ko se v njej *kuṇḍalinī združi s *Śivo, jogin doseže osvoboditev.
- sākṣin** [skrt.]: sestvo kot priča, ki opazuje, a se ne vpleta v raznolike procese duha in telesa.
- sakya** [tibet.]: ena od štirih šol tibetanskega budizma. Njene ideje in učenja so zbrani v besedilih z napotki za duhovno življenje, imenovanih Pot in njeni sadovi.
- samhitā** [skrt. zbirka]: oznaka za pesmi in žrtvene reke, urejene in zbrane v različnih vedskih spisih.
- samkalpa** [skrt.]: sinteza; miselna konstrukcija.
- samkhya (sāṅkhya)** [skrt.]: ena od šestih ortodoksnih indijskih filozofskih šol *darśan. Uči, da univerzum nastane z združenjem *prakṛti (narave) s *Puruṣo (zavestjo). Duš in enot zavesti (Puruṣa) naj bi bilo toliko, ko-

likor je živih bitij. Po teoriji sāmḥye je učinek v vzroku že latentno navzoč, tako, da je potreben le sprožilni moment, da se učinek pojavi.

saṃsāra [skrt. potovanje]: krogotok rojstev, smrti in ponovnih rojstev, ki je usoda slehernega bitja, dokler živi v ne-vednosti in ni uvidel svoje istovetnosti z *Brahmanom (v *hinduizmu); kroženje eksistenc preko ponovnega rojevanja; v budizmu ujetost v saṃsāro povzroča troje korenin zla (akušala): sovraštvo (*dveṣa), pohlep (*trṣṇā) in utvara (*avidyā). V *mahāyāni označuje saṃsāra svet fenomenalnega in je v bistvu identična z *nirvāṇo.

saṃskāra [skrt. vtis, nasledek]: vtisi, nagnjenja in možnosti v zavesti, ki so nastali z dejanji in mislimi tudi v prejšnjih rojstvih. Vsota saṃskār ustvarja človekov značaj.

saṃyama [skrt.]: pojem iz Yoga sūter. Stanje, ko koncentracija (*dhāraṇā), meditacija (*dhyāna) in *samādhi nastopijo istočasno.

samādhi [skrt. pritrjenost]: prehodno ali končno stanje poistovetenja z Absolutnim. Stanje zavesti, ki presega budnost, sanjanje, globoko spanje, v katerem preneha mišljenje. Nedualistično stanje zavesti, doseženo preko globoke meditacije, v kateri se medtirajoči povsem zlije z objektom meditacije, npr. Absolutnim; od raznih stopenj je najvišja *nirvikalpa samādhi. Zadnja, tj. osma stopnja v *Patañjalijevem sistemu joge.

samāna [skrt.]: življenjska sila, zadolžena za metabolične procese; ena izmed petih *prāṇ.

samatā [skrt.]: enakost do vseh živih bitij, dogodkov. Pozitivna ravnodušnost.

samaya [skrt.]: posvetitev oz. prošnja, ki jo človek izrazi v pripravah na vadbo meditacije.

sambhogakāya [skrt.] → trikāya.

samprajñāta samādhi [skrt.]: semenski *samādhi (ostaja-

jo še semena dualnosti), povezanost individualne zavesti z Najvišjo zavestjo *Brahmanom. Gl. tudi: asamprajñāta samādhi.

saṅgha [skrt. množica, truma]: 1. skupina iščočih, zbranih okoli mojstra v želji, da bi z njegovo pomočjo dospeli do duhovnega spoznanja in ostvarjenja najvišje Resnice; 2. budistična skupnost.

sañcita karma [skrt.]: dejanja, storjena v preteklih življenjih, katerih posledice bodo vidne v prihodnjih življenjih. V tekočem življenju ta karma še ni aktivna.

san cai [kit.] → tian.

san huang wu di [kit. trije cesarji in pet vladarjev]: legendarni začetniki kitajske civilizacije, prvi vladarji Kitajske, ki naj bi ljudem prinesli najpomembnejše dobrine in znanja. Izmed prve trojice san huang sta bolj znana Fu Xi (sistem *ba gua, ribolov, udomačitev živali) in Shen Nong (poljedelstvo), izmed petorice wu di pa je najbolj znan prvi, Huang Di (uvedba pisave), ter zadnja dva, Yao in Shun, ki skupaj s Shunovim naslednikom Yujem nastopata kot vzor kasnejšim vladarjem.

sanātana dharma [skrt.]: od sanātana (neminljiv, večni); večna religija ali resnica hinduizma, ki nima svojega ustanovitelja, temveč temelji na razodetju *ṛṣijev. Na teh razodetjih naj bi počivali vsi sveti spisi (*Śruti).

sannyāsa (saṃnyāsa) [skrt. odpoved]: četrta in najvišja življenjska stopnja, na kateri se hindujec odpove vsem zemskim stvarim, opusti vsakršne sebične interese in stremi le za razsvetljenjem.

sannyāsin (saṃnyāsin) [skrt.]: človek, ki se je odpovedal svetu in sleherni posesti in stremi le za osvoboditvijo (*mokṣa) od zemskih vezi.

sanskrt: staroindijski jezik, ki je izšel iz arhaičnega *vedskega jezika. V njem je zapisana večina spisov *hinduizma. Velja za jezik izobražencev, v njegovi zlati dobi ima

podobno vlogo kot latinščina v srednjeveški Evropi. Že samo poslušanje sanskrtskih tekstov – brez razumevanja – naj bi imelo duhovno vrednost.

santoṣa [skrt. zadovoljstvo, občutek izpolnjenosti]: ena od peterih *niyam.

Sat [skrt. večna eksistenca, obstoj]: tisto, kar se ne pojavi in ne izgine, kar nima začetka niti konca in kar se ne rojeva ali umira. Sat je narava (svarūpa) *Brahmana, ne le lastnost, kvaliteta.

Sat Cit Ānanda [skrt. bit-zavest-blaženost]: ker *Brahmana, Absolutnega ni mogoče opisati z besedami, je to pojmovno približanje, ki se uporablja, da bi pobudili intuicijo subjekta, ki išče.

satī [skrt. zvesta soproga]: ime za soprogo boga *Śiva. Po legendi se je zavoljo spora med svojim soprogom in očetom dala sežgati na grmadi. Zato so vdove, ki so se dale po smrti moža sežgati, imenovali satī.

satkāryavāda [skrt.]: teorija o obstoju učinka v materialnem vzroku. Sodi med osnovna načela *sāṃkhya filozofije.

sattva [skrt. načelo zavestnosti]: *guṇa, ki ima značaj bitja, na fizičnem nivoju se razodeva kot lahna apatija, površnost in svetlost, na psihičnem pa kot inteligentnost, vedrost in radost. Med tremi * guṇami najbolj omogoča prodiranje v duhovne globine človeka.

satya [skrt. resnično, pristno, zvesto, zaresno]: resnicoljubnost, iskrenost; ena od peterih *yam.

satya yuga [skrt. doba resnice]: doba, ki naj bi bila najbolj primerna in naklonjena duhovnosti, meditaciji, poglobljanju vase.

satyagrāha [skrt.]: vztrajanje pri resnici, moč resnice. Izraz, ki ga je skoval Gandhi, da bi pojasnil bistvo nenasilnega boja proti Britancem.

sāyujya [skrt.]: združenje.

Shang Yang → legalizem.

Shao Yong (1011-1077), znan tudi kot Yao Fu: kitajski neokonfucijanski filozof. Razvija numerološko interpretacijo *Yi jinga in zastopa prepričanje, da kozmos temelji na podobnih numeroloških principih. Gl. tudi: neokonfucijanstvo.

shen [kit. božanstvo, duh]: v dinastiji Zhou izraz za duhove pravilno pokopanih prednikov (naspr. *gui). V *daoizmu: 1. božanstva, ki bivajo v univerzumu, lahko tudi v telesu; 2. osebni duh, ena od treh življenjskih sil človeka. *Neokonfucijanstvo par pojmov shen-*gui racionalizira in razlaga kot dinamična principa delovanja *qi, tj. krčenje/zgoščevanje in razširjanje/razprševanje. Pri *Zhang Zaiju je shen najčistejše skrito bistvo vseh bitij, tj. Velika praznina.

Shen Buhai → legalizem.

Shen Dao → legalizem.

sheng ren [kit. modrec, svetnik]: pri *Zhuang Ziju ideal človeka, ki je dosegel popolnost (Zhuang Zi II/1).

si duan [kit. štirje začetki]: pri *Meng Ziju štiri zasnove človeške vrojene narave, ki predstavljajo korenino človečnosti: sočutje (začetek vrline *ren), občutek sramu (začetek vrline *yi), skromnost (korenina vrline *li) in razlikovanje pravice in krivice (zasnova modrosti zhi).

siddha [skrt.]: osvobojen.

siddhānta [skrt.]: odločujoče spoznanje, zaključek.

Siddhārtha Gautama [skrt.]: utemeljitelj budizma (*Buddha dharma), zgodovinski *Buddha, rojen okoli l. 566 pr. n. š. v plemenitaški družini rodu Śākya. Mati Māyā devī je umrla sedem dni po porodu, tako da je teta prevzela nego otroka. S šestnajstimi leti so ga poročili in devetindvajset let star je dobil sina. Brž po tem je zapustil družino in dom v želji po duhovnem razsvetljenju. Po letih askeze v družbi raznih učiteljev se je osamosvojil

in v devetintridesetem letu v meditaciji doživel razsvetljenje. V družbi svojih učencev je potoval po deželi in govoril o svojih spoznanjih in uvidih. L. 486 pr. n. š. je umrl. Njegove govore so zapisali učenci, nauk pa se je bogatil in razvijal še stoletja po njegovi smrti.

siddhāsana [skrt. položaj popolnosti]: meditativni položaj, z eno nogo preko druge, rokama na kolenih; prsni koš, tilnik in glava vzravnani.

siddhi [skrt. popolna sposobnost]: psihične t. i. nadnaravne sposobnosti, ki lahko nastanejo kot stranski produkt duhovnega razvoja in odprejo vstop v kozmična področja. Vsi veliki mojstri pa svariijo pred tem, da bi se učenci zaradi teh sposobnosti samih podajali v jogijske in podobne praktike, saj njihova (zlo)raba zapira pot v duhovni razvoj.

skandha [skrt. skupina, gruča]: petero skupin, ki sestavljajo tisto, čemur se navadno reče »osebnost«: 1. telesnost (rūpa); 2. občutki (*vedanā); 3. zaznavanje (saṃjñā); 4. sile duševnega oblikovanja (*saṃskāra); 5. zavest (*vijñāna). Skandhe se tolmačijo tudi kot duševne strukture, ki se jih oklepaš.

smṛti [skrt. spomin, tradicija]: 1. spomin; 2. hinduistični spisi, ki slonijo na razodetju, tradiciji, npr. *Vedāṅge, različna dela v *sūtrah, *Mahābhārata, Rāmāyaṇa, *Purāṇe.

sodobno neokonfucijanstvo [kit. xin li xue], tudi novo konfucijanstvo: šola sodobne kitajske filozofije, ki nastane kot poskus dialoga med tradicijo kitajske konfucijanske misli in vplivi evropske filozofije v 20. stol. Predvojni prvi generaciji (mdr. *Liang Shuming, *Xiong Shili, *Feng Youlan) sledi povojni razcvet neokonfucijanske misli na Taiwanu in v Hong Kongu (mdr. Fang Dongmei, *Tang Junyi, Mou Zongsan itn.). Zadnje obdobje sodobnega neokonfucijanstva (Yu Yingshi, Liu Shuxi-

an, Zhang Hao itn.) pa zaznamuje predvsem poskus konfucijanskega premisleka o problematiki modernega sveta in človeka.

soma [skrt.]: opojni sok rastline, ki so ga darovali bogovom. Pili so ga brahmanski duhovniki, ker naj bi sprožal nadnaravne sposobnosti. Za hindujce je bila to pijača nesmrtnosti (amṛta).

Song xue [kit. nauk dinastije Song]: oznaka za neokonfucijanske interpretacije klasikov. Gl. tudi: Han xue.

sr̥ṣṭi [skrt. ustvarjanje]: funkcija, ki jo v indijski kozmologiji pripisujejo bogu *Brahmi

st̥hiti [skrt. ohranjanje, vzdrževanje]: funkcija, ki jo v indijski kozmologiji pripisujejo bogu *Viṣṇuju.

sthūla [skrt.]: grobo.

sto šol [kit. bai jia]: pojem označuje obdobje pozne dinastije Zhou, ko se na filozofskem prizorišču pojavi veliko število šol in smeri. Najpomembnejše med njimi so *konfucijanstvo (ru jia), *daoizem (dao jia), *mohizem (mo jia) in *legalizem (fa jia), poleg njih pa so na zgodovino kitajske misli pomembno vplivale tudi *šola imen (ming jia), šola yina yanga in petih elementov (yin yang wu xing jia), šola strategov (bing jia), šola agronomov (nong jia) in šola diplomatov (zong heng jia).

stūpa [skrt.]: sprva nagrobnik nad posmrtnimi ostanki historičnega *Buddha in drugih svetnikov, pozneje tudi znamenje, ki hrani le kake svete tekste, ne pa relikvij, ali pa samo prazen pomnik kakega važnega dogodka v oporo meditaciji.

sūkṣma [skrt.]: subtilno.

susumnā [skrt.]: najvažnejši energetski kanal (*nāḍī) v hindujski predstavi človeške fiziologije. Vodi od medenice v glavo, med *iḍo in *piṅgalo.

susupti [skrt.]: globoko spanje brez sanj.

sūtra [skrt. dobessedno: nit; preneseno: navodilo, vodič]:

1. kratki, prečiščeni izreki mnogih indijskih religioznih in filozofskih spisov, primerni za ustno izročilo; 2. poučni *Buddhovi govori, zajeti v drugem delu budističnega kanona (Tripiṭaka).

svabhāva [skrt. *sebstvo*]: 1. človeku lastna notranja narava, bistvene, tipične lastnosti. Lastni način bivanja posameznika in težnja slehernega individua, da se kot tak izrazi; 2. v *mahāyāni se v okviru nauka *anātman pojmujejo vse stvari kot prazne (brez) vsakega *Sebstva*, se pravi proste sleherne sebi zadostne, neodvisne eksistence ali kake trajne substance. Stvari so le pojavi, ne pa neka resnična stvarnost. Ta misel o praznini (*śūnyatā) stvari se zato imenuje svabhāva śūnyatā.

svādhyāya [skrt.]: ena petih *niyam. Vključuje študij svetih tekstov, spoznavanje in opazovanje samega sebe kot tudi recitacijo manter. Tudi del *kriyā yoge po *Patañjaliju.

svādiṣṭhāna cakra [skrt.]: druga *cakra subtilnega telesa. Fizično naj bi se nahajala v področju genitalij. Njen element je voda.

svāmī [skrt. *gospod*]: častni naziv duhovnega učitelja.

svapna [skrt.]: spanje s sanjami.

svarūpa [skrt.]: bistvena narava, prava narava.

svastika [skrt. *sreča, blagor*]: podoba kljukastega križa, ki prinaša srečo, simbol Arijev (*ārya); v budizmu se tolmači kot simbol kolesa nauka (dharma cakra).

śabda [skrt.]: beseda, zvok; besedno pričevanje.

śaiva siddhānta [skrt.]: śaivaistična šola, ki se razvije okoli 11. stol. Najvišja realnost je *Śiva, ki je brez začetka in konca, je popoln, vseprežemajoč in vseveden in ni vpet v zakone vzročnosti. Deluje skozi *Śakti, zavestno energijo, ki od Śive ni ločena in deluje kot posrednik med nezavedno materijo in Śivo kot čisto zavestjo. Śiva ni le metafizični Bog, ampak tudi Bog religije. Je učitelj in uteleša veliko ljubezen do človeštva.

Śākti [skrt. moč, oblast, energija]: Śivova (*Śiva) soproga, ki jo povsod po Indiji častijo pod imeni: Ambā, Durgā, *Kālī. Personifikacija *Brahmanove praenergije, dinamični aspekt Boga, prek katerega ustvarja, vzdržuje in razkrajja.

Śākyamuni [skrt. modrec iz rodu Śākya]: zgodovinski *Buddha.

Śaṅkara: najpomembnejši predstavnik nedualistične *advaita vedānte. V svojih komentarjih *Brahma sūtre in *Upaniṣad poda temelje advaitizma. Obstaja le eno, ki je *Brahman, nima drugega in v sebi ni deljivo. Mnoštvo se zgolj navidezno pojavlja na edini realni podlagi, kar pojasnjuje koncept *māye. Advaita vedānta je pot znanja (*jñāna), pri čemer je razum sicer zelo pomemben, vendar ga je potrebno preseči in nadgraditi z intuicijo.

śānta [skrt.]: spokojen.

śānti [skrt.]: mir.

Śāntideva [skrt.]: velik indijski budistični filozof iz 7./8. stol., pripadnik filozofske šole Madhyamaka Prasāngika. Avtor zelo znanega in cenjenega dela Bodhisattvacaryāvatāra.

śārīra [skrt. telo, ki zajema psihične in fizične dimenzije posameznika]: *vedānta loči tri telesa, ki zakrivajo Sebstvo. Kāraṇa śārīra ali vzročno telo je nevednost (*avidyā). Je najbolj subtilno. *Jīva kot priča nevednosti v globokem spanju brez sanj je prājña. Sūkṣma śārīro ali subtilno telo sestavlja pet vitalnih energij (*prāṇa), duh (*manas) in intelekt (*buddhi). Jīva, ki se istoveti z njim v stanju sanjanja, je taijasa. Sthūla śārīra je grobo, fizično telo. Jīva se na tej ravni v stanju budnosti imenuje viśva.

śāstra [skrt.]: sistematiziran nauk, veda; družbeni in moralni kodeks.

śauca [skrt.]: ena petih *niyam. Zajema čistost duha in telesa.

Śiva [skrt. dobrotni, prijazni]: tretje izmed božanstev v hindujski trojici: *Brahmā, *Viṣṇu, Śiva, v kateri je Śiva bog razkroja in razdejanja. Kot uničevalec *avidye (ne-spoznanja) je blagodejno božanstvo. Njegov simbol je *liṅga(m); često ga predstavljajo s soprogo *Śakti.

śravaṇa [skrt.]: poslušanje svetih tekstov pri duhovnem učitelju, guruju. Prva izmed stopenj študija *advaita vedānte.

śrī [skrt. lepota, sreča, blagostanje, bogastvo]: tudi veličanstvo, častivredni, vzvišeni. V smislu zadnjih pomenov je to častni vzdevek pred božjimi ali človeškimi imeni.

śruti [skrt. slišati]: vsi sveti hinduistični spisi se delijo v śruti in *smṛti. O śruti je rečeno, da so to vsi spisi, ki temeljijo na božjem razodetju. Od vedskih tekstov so to *Saṃhite, *Brāhmaṇe, *Upaniṣade in nekatere *sūtre. Gl. tudi: sanātana dharma.

śūdra [skrt.]: četrta izmed štirih kast oz. slojev indijskega družbenega sistema; služabniki. Gl. tudi: varṇa.

śūnyatā [skrt. praznina], tudi wu oz. kong [kit.]: praznina, praznost, osrednji pojem budizma. Stari budizem je prispel do uvida, da so vse sestavljene stvari (saṃskṛta) prazne, nestanovitne (anitya), nebistvene (*anātman) in da jih spremlja trpljenje (*duḥkha). *Hīnayāna je »praznino« pripisovala le osebnosti, *mahāyāna pa dokazuje, da so ne-bistvene vse stvari, torej so prazne kakega sebstva (*svabhāva). S tem ni rečeno, da stvari ne obstajajo, temveč da so le pojavi in nič več.

Š

šaktizem: kult čaščenja *Śakti ima svoje začetke že v *Ṛg-vedi. Śakti je božanska mati, ki vzdržuje univerzum. Je utelešenje moči, energije in dinamičen aspekt *Śive, čiste, neaktivne in neosebne zavesti. Śive in Śakti ni mogoče zares ločiti, saj sta dva aspekta ene in iste realnosti. Śiva je nedoločljiv *Brahman, Śakti pa določljiv Brahman. V šaktizmu igrajo pomembno vlogo *mante in prebujanje speče sile *kuṇḍalinī.

šola imen [kit. ming jia]: imenovana tudi bian zhe, tj. dialektiki. Od tekstov te šole je ohranjen le del Gongsun Longove razprave ter zapis Hui Shijevih paradoksov v 33. knjigi *Zhuang Zija. Šola imen se je ukvarjala z analizo odnosa med imeni in stvarnostjo ter ob tej temi obravnavala metodološka vprašanja ter principe logične argumentacije. Najpomembnejša predstavnika te šole sta Hui Shi (ok. 380–305 pr. n. š.) in Gongsun Long (ok. 325–250 pr. n. š.), čigar Razprava o belem konju (s slavno tezo »bel konj ni konj«) kaže ključne poteze šole ming jia.

šola iz Taizhoua → Wang Gen.

šola novega besedila [kit. jin wen jia]: prevladujoča smer konfucijanstva v zgodnjem obdobju dinastije Han (Zahodni Han), ki se opira na verzijo klasičnih tekstov, kakršna je bila po spominu zapisana v začetku dinastije Han. V tem obdobju so izvirni teksti klasičnega konfucijan-

stva namreč veljali za izgubljene (po velikem požigu knjig l. 212 pr. n. š. in siceršnjem preganjanju konfucijanstva dinastije Qin). Smer dobi naziv šele v času pozne dinastije Han, ko se v opoziciji do filozofov zgodnjega Hana pojavi *šola starega besedila. Pomemben preporod te filozofske šole nastopi v poznem obdobju dinastije Qing, ko ponovno oživi zanimanje za tekste, ki so imeli osrednjo vlogo v šoli novega besedila dinastije Han (*Chun qiu, komentar Gongyang zhuan). Gibanje sovpada s prvimi reformnimi poskusi, ki se porodijo v obdobju naraščajočega pritiska tujih sil na Kitajsko in poskuša Konfucijev lik in filozofijo predstaviti kot primeren temelj za politične reforme. Gl. tudi: Dong Zhongshu, Tang Sitong, Kang Youwei.

šola starega besedila [kit. gu wen jia]: smer konfucijanstva iz poznega obdobja dinastije Han, ki se opira na domnevno izvirne verzije konfucijanskih tekstov, ki so do tedaj veljali za izgubljene. Gl. tudi: šola novega besedila.

T

- tai ji** [kit. Veliko poslednje]: pojem *Yi jinga in *neokonfucijanstva, kjer predstavlja poslednjo resničnost, ki ustvarja dve temeljni sili (*yin yang).
- tai ji tu** [kit. diagram *tai ji, Velikega poslednjega]: neokonfucijanski filozof *Zhou Dunyi (1017–1073) ga razume kot ponazoritev procesa nastanka »desettisočernih stvari« *wan wu in najvišjega načela *tai ji.
- taijasa** [skrt.]: pojem iz *advaita vedānte. *Jīva, ki se v stanju sanjanja istoveti s subtilnim telesom. Gl. tudi: śarīra.
- tamas** [skrt.]: načelo inertnosti. *Guṇa, ki je na videz fizično skrajno inertna, kot v tla pritrjen kamen, pasivna kot nizke vrste živali ali rastlin. Na psihičnem nivoju pa jo označujejo otopelost, neodločnost in bojazen.
- Tan Sitong** (1865–1898): znan tudi kot Fu Sheng. Ob *Kang Youweiju je imel vodilno vlogo v »stodnevni reformi« in bil po njenem zatrtju obsojen in usmrčen. V svojem delu *Ren xue* (Nauk o človečnosti) predstavi eklektični spoj konfucijanskih, daoističnih in budističnih naukov, Nove zaveze ter besedil nekaterih literatov in mislecev kot npr. Tao Yuanminga, *Zhou Dunyija in *Zhang Zaija. Osrednji pojem Ren xue je eter (yi tai), nenastalo in neuničljivo počelo vsega bivajočega, iz katerega z zgoščevanjem nastajajo vse stvari in vanj z razpršitvijo spet izginjajo. Iz nauka o etru Tan izpelje

tudi osnovo politične misli. Svet naj bi po analogiji z vseobsegajočnostjo etra stremel po globalni ukinitvi meja in sporov, po političnem stanju, v katerem so vsi ljudje državljani brez države, tj. državljani celotnega sveta.

Tang Junyi (1908–1978): sodobni neokonfucijanski filozof, ki pod vplivom Heglove filozofije poskuša rekonstruirati principe kitajske tradicije. V razvoju, utemeljenem na konfucijanski etiki, vidi odrešilno možnost za Kitajsko. V tem duhu l. 1985 izda manifest o možnem dialogu med Kitajsko in evro-ameriškimi izzivi, v katerem naj Kitajska po Tangovem mnenju nastopa predvsem kot nosilka tradicije kultiviranja miru in harmonije.

tanmātra [skrt.]: eno od petih finih stanj elementov, ki so zunaj čutnega dosega običajnega človeka; čutni potenciali vida, sluha, voha, okusa in dotika.

Tantra [skrt. tkivo, sklop, povezava, kontinuum]: 1. sodi (poleg *Ved, *Upaniṣad, *Purāṇ in *Bhagavad Gīte) med temelje *sanātana dharme, večne religije hinduizma. Njena osrednja tema je božanska energija in stvarjenjska sila (*śakti); 2. kot tantra se označujejo tudi tantrični zapisi in praktike, ki pa utegnejo biti nevarne za osebe, ki se sicer niso voljne podvreči strogi duhovni disciplini. Izoblikovalo se je dvoje tantričnih šol: (a) neizčiščena, nevarna pot *vāmācāra (levoročna pot), ki se predaja neobrzdanim ritualom in seksualnim ekscesom; (b) daksiṇācāra (desnoročna pot), ki ima svoj očiščevalni ritual in strožjo duhovno disciplino, ki terja brezpogojno predanost Božji Materi v njenih raznovrstnih oblikah.

tapas [skrt. žar, vročina, askeza, samopremagovanje]: intenzivne duhovne vaje v stremljenju uresničiti *Brahmana; ena izmed petih *niyam; tudi del *kriyā yoge po *Patañjaliju.

tapasyā [skrt.] → tapas.

Tara [skrt.]: žensko meditativno božanstvo, utelešenje raz-

svetljenih dejavnosti vseh bud. Ob *Avalokitešvaru najbolj čaščeno božanstvo v tibetanskem budizmu.

tat tvam asi [skrt. »to si ti«]: Absolutno je v svojem bistvu isto kot si ti. Eden od najpomembnejših t. i. velikih izrekov (*mahāvākya) filozofije *vedānta. Učenec naj z lastno izkušnjo dospe do spoznanja, da ni niti telo, niti mišljenje, temveč *Ātman – nerojena, nesmrtna zavest, onkraj vsakršne dualnosti ali istovetenja s telesom.

tathāgata [skrt. nekdo, ki je po poti Resnice dosegel do najvišjega razsvetljenja]: eden od deseterih nazivov za *Buddha.

tathatā [skrt. takšnost]: centralni pojem *mahāyāne; nespremenljivo, nepremakljivo, onstran vseh pojmov in razlikovanj.

tattva [skrt. enost, resničnost]: vsi elementi, ki so se razvili iz *prakṛti: eter, zrak, ogenj, voda, zemlja. Tisto, česar ne moremo nadalje reducirati.

tejas [skrt.]: svetloba, sila, energija, moč.

thangka [tibet.]: tradicionalno tibetansko slikarsko upodabljanje bud, bodhisattv, meditacijskih božanstev, velikih učiteljev, mandal ipd. Imajo podobno vlogo in namen kot pravoslavne ikone.

theravāda [pāli]: nauk najstarejšega meništvā; edina *hīnayānska šola, ki je še preživela in se ima za najbolj prvobitno in nepopačeno obliko budizma. Njen v *pāliju zapisan nauk naj bi bile *Buddhove neposredne besede.

tī [kit. temelj, počelo, substanca]: eden osrednjih konceptov *neokonfucijanstva.

tian [kit. nebo]: od dinastije Zhou (ko nadomesti Shang Dija) skupaj s svojim protipolom *di, zemljo, predstavlja glavno božanstvo uradne religije, z zemljo in človekom pa tvori t. i. *san cai (*trojico velikih sil). V *Yi jingu je nebo simbolizirano s *heksagramom *qian in ustreza *yangu. V *daoizmu se tian zvečine uporablja

kot sinonim za *dao. *Konfuciju je tian pomenil na splošno božanstvo, pa tudi materialno nebo, usodo ali naravo. Religijski daoizem (*dao jiao) razlikuje po budističnem vzorcu 36 Nebes v 6 stopnjah, zasedenih z določenimi božanstvi.

tian ming [kit. nebeški mandat, volja neba] → Meng Zi.

Tilopa [skrt.]: velik indijski budistični učitelj, učitelj *Narope.

trāṭaka [skrt.]: vaja očiščevanja (*kriyā) iz *haṭha yoge s koncentracijo ob nepremičnem pogledu, uprtem v eno točko.

trigrami → ba gua.

triguṇātīta [skrt.]: stanje zavesti, preko katere razsvetljeni človek preseže kozmične sile; nadzor kozmičnih sil.

trikāya [skrt.]: tri telesa, ki jih ima Buddha kot človek, ki je preko popolnega razsvetljenja dosegel *nirvāṇo. Ta tri telesa so: 1. dharmakāya - resnična bit Buddha, ki je identična s transcendentalno Resničnostjo, esenco univerzuma; 2. sambhogakāya - telo bud, ki v Čisti deželi uživajo v njih utelešeno Resnico; 3. nirmānakāya - zemsko telo, v katerem se bude kažejo ljudem.

tripuṭī [skrt.]: trije elementi kognitivnega izkustva: spoznavalec, spoznano, sredstvo spoznanja.

trojica velikih sil [kit. san cai] → tian.

ṭṛṣṇā [skrt.]: žeja, poželenje. Gl. tudi: ārya satya.

tulku [tibet.]: sprva ime za eno od teles bude, danes ime za vsakega reinkarniranega *lamo.

turīya [skrt. enovita, čista zavest]: ker presega tri običajna stanja duha: budnost, sanjanje in globoko spanje brez sanj, je imenovana četrto stanje, kar turīya tudi dobesedno pomeni.

tyāga [skrt.]: odpovedovanje, nenavezanost.

U

udāna [skrt.]: fiziološka sila, s katero človek tvori zvoke, govor. Ena izmed petih *prāṇ.

upādhi [skrt.]: omejujoči atribut Absoluta v *advaita vedānti. V to kategorijo pade celota duha in telesa, če se s tem istovetimo.

Upaniṣada [skrt.]: **Upaniṣade** so časovno zadnji del *Ved, ki filozofsko povzemajo učenja teh svetih spisov in so poglavitna osnova *vedānte. Njihova osrednja tema je vselej pomen *Ātmana in *Brahmana, spoznanje njune identičnosti in pomen svetega zloga *Om. Izmed historično stoosmih jih je pomembnejših enajst.

uparama [skrt.]: mir, spokojnost.

upāsanā [skrt.]: meditacija, čaščenje.

V

vāda [skrt.]: pogled, teorija, nauk, razprava.

vaihbhāṣika [skrt.]: privrženci mahāvibhāṣhā, kasnejše faze sarvāstivāda. Radikalni pluralizem, ki zanika resničnost »Sebstva« (*Selbst* po Jungu), neke substance ali duše in pritrjuje eksistenci trenutnih enot (*dharma).

vairāgya [skrt. nenavezanost, odpoved, nestrastnost]: izjemno pomembna kvaliteta pri vadbi joge. Brez nenavezanosti vse jogijske praktilike vodijo le v uresničevanje ambicij in želja, ne pa v osvoboditev, torej k cilju joge.

Vairocana [skrt. razsvetljevalec]: eden petih *Dhyāni bud, običajno predstavljen v beli barvi.

vaišeṣika [skrt.]: ena od šestih ortodoksnih indijskih filozofskih šol *darśan; atomizem. Atom pojasnjuje kot nestvarjeno in večno entiteto, ki je ni mogoče razgraditi v manjše dele. Z atomi upravlja Bog, iz njih izgradi svet in ga oblikuje v skladu z zakoni karme. Atomizem vaišeṣike je teleološki in se bistveno razlikuje od materialističnega atomizma, kot se je razvil v Evropi.

vaiśya [skrt.]: tretja od štirih kast, stanov indijske družbe, ki zajema kmetovalce, trgovce in obrtnike. Gl. tudi: varṇa.

vajra [skrt. diamant]: v hinduizmu in budizmu simbol neuničljivosti najvišjega stanja duha.

Vajrapāṇi [skrt.]: utelešenje moči, pomembno meditacijsko božanstvo tibetanskega budizma.

vajrayāna [skrt. diamantno vozilo]: budistična smer, ki je sredi 1. tisočletja izšla iz *mahāyāne in se uveljavila v Centralni Aziji, Tibetu, na Kitajskem in Japonskem. Nauki vajrayāne so sprva sestavljali ezoterično tradicijo, ki je povezovala elemente *joge in stare indijske naravne religije z originalno budistično miselno dediščino.

vāmācāra [skrt.] → Tantra.

varṇa [skrt. barva]: v Indiji delitev prebivalstva v štiri sloje, kaste, glede na človekovo temeljno usmerjenost: *brāhmaṇe (duhovniki, svetovalci, duhovni učitelji), *kṣatriye (vojaki, vojaško plemstvo, kralji), *vaiśyē (poljedelci, živinorejci, obrtniki, trgovci) in *śūdre (služabniki). Obstaja še peta, najnižja skupina, t. i. nedotakljivi.

vāsanā [skrt. predstava, vtis, poželenje, odpor]: potopljena in skrita želja, nagnjenje in ambicija, ki se kadarkoli lahko dvigne na površje zavesti, soroden pojem. Gl. tudi: saṃskāra.

vastu [skrt.]: predmet, objekt.

Vasubandhu [skrt.]: mlajši brat *Aśaṅge, velik indijski budistični učenjak iz 4. ali 5. stol.

Vedāṅga [skrt.]: dopolnila, pojasnila k *Vedam.

vedanā [skrt. občutek, občutje]: višji pojem za vse občutke in občutja. Druga od peterih *skandh.

vedānta [skrt.]: ena od šestih ortodoksnih indijskih filozofskih šol *darśan. Gl. tudi: Vedānta sūtra.

Vedānta sūtra [skrt.]: temeljni tekst vseh šol *vedānte, imenovan tudi Brahma sūtra, ki poskuša sistematizirati učenja *Upaniṣad. Pripisujejo ga Bādarayāṇi. Vedānta sūtre ne podajajo jasno definiranih zaključkov, zato je veliko prepuščeno številnim interpretom. Najpomembnejši so *Śaṅkara, *Rāmānuja in *Madhva. Same interpretacije se med seboj zelo razlikujejo in se razhajajo tudi v bistvenih točkah.

Vede [skrt. vednost, sveti nauk]: skupek najstarejših be-

sedil indijske literature, ki jim ortodoksni hindujci pripisujejo nadčloveško poreklo in božjo avtoriteto. Zelo obsežno delo ima štiri dele: *Ṛg-veda (Veda verzov), Sāma-veda (Veda pesmi), Yajur-veda (Veda daritvenih izrekov), Athar-veda (Veda Atharvana, duhovnika, ki izvaja daritev). Domnevajo, da so nastale po l. 1500 pr. n. š.

vicāra [skrt.]: filozofsko razločevanje, mišljenje.

videha [skrt.]: netelesno.

videhamukti [skrt.]: breztelesna osvoboditev, osvoboditev po izteku življenja. Zaznava dualnosti v tem stanju ni mogoča. Gl. tudi: mukti.

vijñāna [skrt. zavest, spoznanje]: najvišje stanje duhovnega udejanjanja, pri katerem razsvetljeni ne doživlja/zaznava *Brahmana v nekem posebnem *samādhičnem stanju, temveč sredi pojavnega sveta, ki zanj ne pomeni nič drugega kot manifestacijo Brahmana. *Vedānta imenuje ta najvišji uvid »zreti Brahmana odprtih oči«; tisti, ki pa je to doživel, je vijñānin.

vijñānavāda [skrt.] → cittamatra.

vikalpa [skrt.]: brezpredmetna analiza; blodnja, halucinacija; dvom.

vikṣepa [skrt.]: dosega napačnega cilja, raztresenost, nezbranost. V *advaita vedānti projektivna sila *avidye, ki je odgovorna za pojav sveta, psihofizičnega nivoja posameznika in Boga.

vikṣipta [skrt.]: raztreseno stanje duha.

vipaśyanā [skrt.], tudi vipassanā [pali]: uvid, intuitivno spoznanje treh znamenj bivanja: minljivosti (*anitya), trpljenja, mučnosti (*duḥkha) in brezjznosti (*anātman) vseh telesnih in duševnih pojavov. Ta uvid naj bi preprečeval nastajanje novih strasti.

virāt [skrt.]: kozmična oblika Sebstva kot vzrok zunanjega, grobega sveta.

Viṣṇu [skrt.]: eden od glavne trojice bogov *hinduizma; v

- *Ṛg-vedi imenovan tudi kot delujoči (viṣ=delovati), sončni bog, ki s tremi koraki – vzhod, kulminacija, zahod – prekorači vesolje. Čuvar *dharme, vedno, ko se svet zmede, prihiti na pomoč. Inkarnira se kot *avatāra, da bi pokazal človeštvu smernice za nadaljnji razvoj.
- višnuizem** [skrt.]: smer religije in filozofije v Indiji, ki časti *Viṣṇuja ali katero njegovih utelesitev (npr. *Rāma, *Kṛṣṇa). Najpomembnejša je pot *bhakti yoge, delno pa tudi *karma yoge.
- višeṣa** [skrt. podrobno opredeljen]: nivo *prakṛti, ki zajema grobe (fizične) elemente, senzorične organe, motorične organe in umsko zavest (*manas).
- viśiṣṭādvaita** [skrt.]: šola *vedānte, katere glavni predstavnik je *Rāmānuja. Edina realnost je Bog, ki je istoveten z *Brahmanom. Ne obstaja nič ločenega od Boga, v katerem pa je mnogo bitnosti. Ustvarjeni svet, živa bitja in neživi predmeti, ki bivajo znotraj Boga, so realni kot Bog sam. Gre za kvalificiran monizem (viśiṣṭādvaita), za Eno samo, ki znotraj sebe nosi mnogo delov. Od *advaita vedānte se loči v tem, da v advaiti Absolut ni deljiv.
- viśuddha cakra** [skrt.]: peta *cakra subtilnega telesa, grleno središče. Ustreza ji element eter.
- viśva** [skrt.]: pojem iz *advaita vedānte. *Jīva, ki se v stanju budnosti istoveti z grobim telesom. Gl. tudi: śārīra.
- vitarka** [skrt.]: logično mišljenje; destruktivna nagonska sila.
- vivarta vāda** [skrt.]: teorija, ki se je razvila v okviru *advaita vedānte. Uči, da se svet le navidezno pojavlja na nespremenljivem *Brahmanu. Koncept, ki pojasni razmerje med svetom in Brahmanom, je *māyā.
- viveka** [skrt.]: razločevanje med zavestjo in materijo, razločevanje med neresničnim in resničnim, med večnim in minljivim.

Vivekānanda, Svāmī (1863–1902): meniško ime za Narendranatha Datta, najpomembnejšega učenca *Śrī Rāmakrṣṇe; ustanovitelj Ramakṛṣṇovega reda. L. 1893 in 1899 je potoval po ZDA, predaval in ustanavljal *vedānta društva. Bolan se je vrnil v Indijo in umrl l. 1902.

vṛtti [skrt. vrtljaj misli]: V sestavljenki cittavṛtti pomeni funkcionalno modifikacijo *citte, ki kot morski valovi valuje prek naše zavesti in prekriva absolutno zavest.

vṛtti jñāna [skrt. spoznanje, pridobljeno z uvidom v naravo *vṛttijev]: s svojo navezanostjo na dualnost, ki je sestavljena iz subjekta in objekta, Eno preide v množstvo in s tem razprostre pred nami pojavni svet. Vednost, ki si jo pridobimo z mišljenjem, je vezana na izkustveno življenjsko podobo in zato omejena.

vyakta [skrt.]: manifestirano.

vyāna [skrt.]: sila, ki nadzoruje srčno-žilni sistem. Ena izmed petih *prāṇ.

Vyāsa [skrt.]: legendarni avtor (morda gre za več avtorjev) *Ved in *Mahābhārate in drugih pomembnih del indijske književnosti.

vyāvahārika [skrt.]: empirična, fenomenalna realnost, ki zajema svet kot tudi posameznika.

W

wai dan [kit. zunanji cinober, zunanji eliksir, zunanja alkimija]: daoistična šola zunanjega eliksirja je za razliko od šole notranjega eliksirja *nei dan nesmrtnost poskušala doseči z vnašanjem različnih kemičnih snovi in pripravkov (eliksirja nesmrtnosti).

wan wu [kit. desetisoč stvari ali bitij]: izraz za celotnost pojavnih oblik v univerzumu. »Desetisoč« pomeni preprosto nešteto ali vsi.

Wang Fuzhi (1619–1692), znan tudi kot Wang Chuanshan: domoljub in odločen nasprotnik mandžurske dinastije Qing. Razvija *Zhang Zaijevo teorijo vseobsegajočega počela *qi. Nasprotuje dualizmu med principom (*li) in materialno silo (qi) ter trdi, da ni princip nič drugega kot urejena struktura oz. vzorec, ki nastane v dinamiki qi.

Wang Gen (1483–1541), znan tudi kot Tai Chou, Ru Zhi oz. Xin Zhai: *Wang Yangmingov učenec. Sam le slabo izobražen daje prednost osebnemu spoznanju in razsvetljenju pred učenjem in preučevanjem. Njegova interpretacija izraza ge wu (raziskovanje stvari) postane znana kot huainanška metoda. V Wangovi interpretaciji izraz pomeni »uporabo merila«, tj. izhajanje iz sebstva pri spoznavanju/merjenju zunanjega sveta. Spoznavajoči pravilnosti torej ne more pričakovati od sveta, ampak si lahko zanjo prizadeva le pri lastnem sebstvu. Izhajajoč iz kulture sebstva je šele mogoče udejanjati uravno-

teženost in pravilnost v medčloveških odnosih, v državi in v univerzumu nasploh. Na temelju njegovih naukov se oblikuje šola iz Taizhoua, zaslužna za popularizacijo konfucijanstva v različnih družbenih slojih.

Wang Shouren (1472–1529), tudi Bo An, bolj znan po imenu Wang Yangming: najpomembnejši predstavnik *neokonfucijanske šole duha *xin xue. Razvija *Lu Jiu-yuanovo teorijo o enosti človeškega duha/srca z univerzalnimi zakonitostmi *li. Človeška notranja narava *xing je neločljivo povezana s principi univerzuma, je zato izvorno dobra in predstavlja temelj pravilnega delovanja. Osnovo moralnosti in védenja je zato mogoče doseči z vračanjem k izvornemu stanju duha in ne z iskanjem principov v bivajočih posamičnostih (stališče, ki ga Wang očita Zhu Xiju).

Wang Yangming → Wang Shouren.

wu [kit. ne-bit, odsotnost, praznina, praznost]: eden temeljnih pojmov daoistične filozofije, odsotnost zaznavnih lastnosti; najpomembnejše znamenje *daa. Gl. tudi: you, daoizem.

wu chang [kit.] → konfucijanske vrline.

wu wei [kit. nenamerno delovanje, odsotnost namernega delovanja, nevmešavanje]: pojem iz *Dao de jinga, kjer pomeni etično zapoved ne-poseganja v naravni tok stvari, spontano ukrepanje, ki se povsem nenaklepno in brez namere prilagaja aktualni, realno obstoječi in sočasni situaciji.

wu xing [kit. petero gibal, petero elementov]: petero sil, ki urejajo potek naravnih pojavov. Voda shui, ogenj huo, les mu, kovina jin in zemlja tu, ki jih ni pojmovati kot resnične snovi, temveč kot abstraktne sile in simbole temeljnih dinamičnih lastnosti materije. Voda navlaži in spušča navzdol, ogenj ogreva in se dviga, les se upogne in spet vzravna, narava kovine je, da se da oblikovati,

lastnost zemlje pa je njena plodnost. Elementi lahko vzajemno povečujejo svojo učinkovitost, lahko pa se med seboj tudi uničujejo.

X

xiao [kit. spoštovanje otrok do staršev, sinovsko spoštovanje]: ena od *konfucijanskih vrlin.

xin [kit. srce, duh]: označuje široko področje človeške mentalne aktivnosti, zavedanje, mišljenje in občutke, tudi temelj etične zasnove človeka (tako Meng Zi, III.: »Sleherni človek ima srce, ki ne more gledati trpljenja drugih.«)

xin li xue [kit.] → sodobno neokonfucijanstvo.

xin xue [kit. šola duha]: ponekod imenovana tudi idealistična smer *neokonfucijanstva. Gl. tudi: Cheng Hao in Cheng Yi, Lu Jiuyuan, Wang Shouren.

xin zhai [kit.] → postenje duha.

xing [kit. notranja narava]: vrojeno bistvo, zasnova, dana vsaki posamični stvari in bitju. *Meng Zi jo pojasni kot »sheng zhi wei xing« (narava je tisto, kar je od rojstva).

Xiong Shili (1883–1968): sodobni neokonfucijanski filozof, ki poskuša oživiti ideje šole duha. Pod vplivom budistične šole weishi in *Yi jinga razvija lastno t. i. »novo weishi filozofijo kreativnosti«. Osrednji koncept njegove filozofije je sprememba, resničnost razume kot nenehni in neskončni tok spremembe, ki ga konstituirata dve silnici – zapiranje in odpiranje. Izvorni duh toka premene je celota posamičnih eksistenc, duh posamične entitete pa je komplementaren tej celoti, kar premaguje razcep

- med temeljem in udejanjenjem (*ti in *yong). Xiong na podlagi razlike med univerzalnim izvornim duhom in duhom posamične entitete razlikuje dve vrsti spoznanja, znanstveno (ki spoznava partikularnosti) in filozofsko (ki spoznava izvornega duha v njegovi splošnosti).
- xiu shen** [kit. samovzgoja, samokultivacija]: predvsem v konfucijanstvu izjemno poudarjen proces razvoja zasnov (notranje narave *xing) s smotrom udejanjanja vrline človečnosti *ren.
- xuan xue** [kit. šola skrivnega učenja]: tudi neodaoizem. Pojavi se v obdobju treh kraljestev in pod vplivom spremenjene vloge Konfucija v *šoli starega besedila zatrjuje temeljno sorodnost med *daoizmom in *konfucijanstvom. Najpomembnejši predstavniki - Wang Bi, Xiang Xiu in Guo Xiang - v svojih interpretacijah daoističnih klasikov Dao de jing in Zhuang Zi poudarjajo predvsem pojem odsotnosti *wu in princip spontanosti *zi ran. Šola skrivnega učenja kasneje močno vpliva na *neokonfucijanski preporod v dinastijah Song in Ming.
- Xun Zi** (3. stol. pr. n. št.): mojster Xun, znan tudi kot Xun Qing, pravo ime Xun Kuang. Pod pojmom neba razume mehanistično naravno zakonitost, zato naj bi bila tudi človeška vrojena notranja narava (*xing) nagnjena predvsem k zadovoljitvi nagonskih potreb. V diametralnem nasprotju s starejšim sodobnikom *Meng Zijem trdi, da nagnjenost k dobremu človeku ni prirojena. Izvorno neetično človeško zasnovo je potrebno šele vzgojiti k dobremu, ki pa tako ni nič drugega kot skupek konvencij in pravil, ki naj omogočijo ugodnejše preživetje ljudi med ljudmi. V obdobju dinastije Han je bil Xun Zijev vpliv bistveno večji kot Mencijev. Delo Xun Zi ima 32 poglavij, ni pa bilo sprejeto med t. i. klasična dela kitajske filozofije.

Y

Yādavaprakāśa (11. stol.): *vedāntski avtor, zagovornik bhedābhedavāde in Brahmapariṇāmavāde. Po bhedābhedavādi različnost in nerazličnost obstajata hkrati in si ne nasprotujeta. Po Brahmapariṇāmavādi se *Brahman realno preobrazi v *Cit (duh), acit (materijo) in *Īśvaro (Boga), kar pa ne omadežuje njegove primarne čistosti. Trpljenje leži v lažnem prepričanju, da so Cit, acit in Īśvara različni. Do odstranitve neznanja, ki je pot do osvoboditve, vodita poti *karme in *jñāne.

yajña [skrt.]: žrtev, daritev, obred, ritual.

yama/Yama [skrt.]: 1. samoobvladovanje; prva od osmih stopenj *Patañjalijevega sistema joge, ki jo sestavlja petero etičnih vaj: ne-nasilje (*ahimsā), resnicoljubnost (*satya), ne-kraja (*asteya), čistost (*brahmacarya), brezželjnost (*aparigraha); 2. avtor zakonika Dharma śāstra; 3. bog smrti, ki pošilja ljudem starost, bolezen in bližajočo se smrt kot svoje sle, ki naj bi ljudem dopovedali, naj ne živijo nemoralno in lahkomišlno.

Yan Yuan (1635–1704): znan tudi kot Hun Ran oz. Yan Xizhai. Kritizira neokonfucijansko interpretacijo klasikov in se zavzema za vrnitev h klasičnim besedilom, predvsem *Konfuciju in *Meng Ziju. Zavrača dualnost principa (*li) in qi ter trdi, da sta združena v en sam kontinuum (yi pian). Nasprotuje tudi neokonfucijanski doktrini dveh narav, ki nemoralnost in zlo pripisuje prevla-

di narave qi nad nebesno naravo (principom), in trdi, da čustva in občutki niso zli.

yang → yin yang.

Yang Zhu (verj. 370–319 pr. n. š.): tudi Yang Zi. Njegove misli so se ohranile predvsem preko Meng Zijeve kritike, z njegovim imenom poimenovano zadnje poglavje *Lie Zija pa je verjetno delo precej kasnejšega avtorja (iz dinastije Wei ali Jin). Pripisujejo mu trditev, da ne bi žrtvoval niti lasu s svoje glave, pa četudi bi s tem rešil ves svet. Zagovarjal naj bi ohranjanje (fizične in psihične) integritete osebe, princip t. i. gui ji.

yantra [skrt. opora, orodje]: mistični diagram, ki se uporablja kot simbol božanskega, njegovih sil in vidikov, zlasti v *tantri, v oporo meditacijski praksi, diagram npr. za vizualizacije, ob katerih si meditant ponazarja vidike in sile božanskega; *maṇḍala.

yi [kit. pravičnost, pravilnost, umerjenost delovanja]: ena od *konfucijanskih vrlin.

Yi jing [kit. Knjiga premen]: knjiga modrosti in priročnik za prerokovanje. Začetki tega znamenitega in v vse glavne jezike prevedenega dela (v slovenščini 1992) segajo v predzgodovinsko obdobje. Izdelavo *trigramov pripisujejo že legendarnemu kralju Fu Xiju (prvemu izmed *san huang wu di), zadnji tradicionalni komentarji pa so zaključili klasično obliko knjige v 1. stol. n. št. Tekst Yi jinga sestavlja seznam 64 *heksagramov, ki so jim dodane presoje, celotnemu Yi jingu pa še komentarji, t. i. Deset peruti (shi yi). Vedeževanje po Yi jingu, ki poteka z uporabo 50 rmanovih stebelc, odloči odgovor na vprašanje z enim od *heksagramov in komentarji k njemu.

yin yang [kit.]: polarni prasili, ki z izmeničnim učinkovanjem, interakcijo in sodelovanjem omogočata nastanek celotnega univerzuma. Temna prasila (yin) in svetla prasila (yang) sta manifestaciji *daa ali Velikega poslednjega

(*tai ji); njuni konkretni pojavnosti sta zemlja (*di) in nebo (*tian). Z mešanjem yina in yanga v neskončnem cikličnem procesu nastaja pet elementov (*wu xing), le-ti pa so osnova za nastanek »desettisočih stvari« (*wan wu). Sili sta predstavljeni v diagramu Velikega poslednjega (*tai ji tu).

yoga/joga [skrt. jarem, vprega z božanskim]: iskanje združenja z božanstvom oz. s poslednjo realnostjo po različnih poteh, za katere ima *hinduizem različne nazive: *karma yoga, kot nesebično delovanje; *bhakti yoga, kot predanost božanstvu; *rāja yoga, kraljevska joga, ki jo je opisoval *Patañjali; *jñāna yoga, kot pot abstraktnega spoznavanja; *haṭha yoga, ki sloni na telesnih držah (*āsanah) in dihalnih vajah (*prāṇāyāma), ter še druge.

Yoga sūtre [skrt.]: prvi sistematični tekst o jogi, ki ga pripisujejo *Patañjaliju in velja za jogijsko klasiko. Nastal naj bi med 2. stol. pr. n. št. in 4. stol. n. št. Pot do osvoboditve pokaže skozi osemstopenjske tehnike obvladovanja telesa in duha. Gl. tudi: Patañjalijev sistem joge.

yogācāra [skrt. izvajanje joge]: tudi *vijñānavāda ali *cittamatra, šola, ki poučuje spoznanje. Ena glavnih štirih budističnih filozofskih smeri, *mahāyāna po usmeritvi. Njen ustanovitelj je *Aśaṅga. Njen osrednji nauk ugotavlja, da je vse, kar zaznavamo, le duh; stvari obstajajo le kot spoznavna dogajanja, niso pa objekti in onstran spoznanja nimajo nikakršne realnosti. Zunanji svet je torej čisti duh.

yogamudrā [skrt.]: 1. nagibi duha, ki se manifestirajo v telesnih izrazih; avtomatski in spontani odsevi Najvišje zavesti, v katerih telo in duh stopata v božansko in ekstatično razpoloženje; 2. poseben jogijski položaj (*āśana).

yogin [skrt.]: kdor predano in posvečeno vadi jogo; kdor je dosegel jogo.

yong [kit. funkcija, uporaba, udejanjenje]: eden osrednjih konceptov *neokonfucijanstva.

you [kit.]: bit, prisotnost. Gl. tudi: wu, daoizem.

Z

Zhang Zai (1020–1077), znan tudi kot Zi Hou: neokonfucijanski filozof, ki razvija tezo, da ves univerzum sestavljajo raznolike konfiguracije (zgoditve in razpršitve) prvega počela *qi. Izvorno nediferencirano in povsem razpršeno stanje qi je Velika praznina, ki je skupna notranja narava vseh bivajočih posamičnosti. Na podlagi te teorije kritizira budistične in daoistične nauke o praznini xu oz. odsotnosti *wu. Človekovo delovanje razlaga kot plod dveh narav: narave neba (tian xing), ki je Velika praznina in je ena v vseh posamičnih entitetah, in narave zgoščenega qi (qi zhi zhi xing), ki posamičnosti razlikuje in ločuje. Zhangova etična zahteva je, naj se posameznik izmota iz spon z jazom (wu) omejene narave zgoščenega qi in vzdržuje zvestobo naravi neba. Med kasnejšimi avtorji je znan predvsem po odlomku iz dela Zhengmeng, t. i. Zahodnem napisu Xi ming, kjer zagovarja tezo o sorodstvenih vezeh med človekom, nebom, zemljo ter vsemi bitji in stvarmi. Gl. tudi: neokonfucijanstvo.

zhong [kit. lojalnost]: ena od *konfucijanskih vrlin.

Zhong yong [kit. Nauk o sredini] → konfucijanski klasiki.

Zhou Dunyi (1017–1073), znan tudi kot Mao Shu; pravo ime Zhou Dunshi: kitajski *neokonfucijanski filozof. V svojem delu Tai ji tu shuo (Razlaga diagrama Velikega poslednjega) iz diagrama *tai ji tu razlaga gradnike, strukturo in razvoj kozmosa. Gl. tudi: neokonfucijanstvo.

Zhu Xi (1130–1200), znan tudi kot Yuan Hui: eden najpomembnejših kitajskih *neokonfucijanskih filozofov. Njegove razlage klasičnih tekstov postanejo del vsebine državnih uradniških izpitov. Zhu razlikuje med nivojem principa *li, ki je nad obliko (xing er shang) in nivojem diferenciranih oblikovanih posamičnosti, t. i. sredstev/ orodij qi. Princip je nespremenljiv in večni, li v človeku je notranja narava *xing, ki je zato v celoti dobra. *Qi je zapisan množtvu, minljivosti in spremenljivosti, v človeku predstavlja domeno občutkov (qing), ki niha med dobrim in slabim. Najfinejša oblika qi v človeku je duh oz. srce *xin, ki zato lahko vsebuje principe li. Najvišja realnost univerzuma je *tai ji, Veliko poslednje, ki je temelj in izvor vsega univerzuma, večno vztrajanje principov vseh stvari. Gl. tudi: neokonfucijanstvo.

Zhuang Zi (verj. 369–286 pr. n. š.): mojster Zhuang, pravo ime Zhuang Zhou. Velja za avtorja istoimenskega daoističnega klasika (oz. vsaj Notranjih poglavij), znanega tudi pod naslovom Nan hua zhen jing (Klasik dežele južne rože oz. Resnični klasik južne rože). To obsežno delo razvija temeljne daoistične ideje, pri čemer poudarja predvsem teme relativnosti spoznanja, nenehnega toka transformacije (*hua) posamičnih bivajočih entitet, spontanosti spremembe *zi ran ter odnosa do smrti in minljivosti. Ukvarja se tudi z meditativnimi metodami spoznanja in v kitajsko filozofijo uvede pojme kot npr. *postenje duha (xin zhai) in »sedeti in pozabiti« (*zuo wang).

zi ran [kit. spontano, iz sebe nastajajoče] → daoizem.

zuo wang [kit. sedeti in pozabiti]: daoistična meditativna metoda, ki pomeni najvišjo stopnjo daoistične duhovne potopljenosti. V tem stanju si meditant ne sposoja nikakršnih meditacijskih objektov, temveč pusti svojemu duhu svobodno lebdeti. Vztraja v nenamernem delovanju,

zuo wang

nevmešavanju (*wu wei) in dosega enotnost z *daom.
Metoda je opisana v *Zhuang Ziju (knjiga VI, pogl. 7).

ZRC SAZU, Založba ZRC, Novi trg 2,
1001 Ljubljana, p. p. 306; tel.: 01/470 64 64;
faks: 01/425 77 94; e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si;
www.zrc-sazu.si/zalozba

